AHMET YESEVÎ

1093 - 1166

Derleyen:
Semiramis Kanbak

İÇİNDEKİLER:

AHMET YESEVÎ KİMDİR?: - 3

ŞİİRLERİ:

Hikmet - 1 (İkinci Defterin Sözlerini Açtım Ben!) - 5
Hikmet - 2 - 9
Hikmet - 8 (İşte Ben!) - 13
Hikmet - 75 (Cemâlin Gördüm Dostlar!) - 16
Hikmet - 90 (Seher Vakti Olanda!) - 18
Hikmet - 96 (Hak Cemâlin Görmüşler!) - 19
Hikmet - 125 (Âhir Zaman Şeyhleri!) - 20
Hikmet - 140 (Toprak Olur Bir Gün!) - 21
Hikmet - 167 (Yaş Döker Dostlar!) - 22
Hikmet - 218 (Tattığı Yoktur!) - 24
Hikmet - 248 (Tâ Cemâli Göresin!) - 27
Hikmet - 250 (Korkmaz mısın Ey Zâlim!) - 29
Münâcât - 31

ONUN İÇİN:

Ahmet Yesevî (İlâhi) - 37
Ay hoca - 38
Hoca Ahmet Yesevî hazretlerine - 39
Pirim Ahmet Yesevi - 41
Türkistan'ın kalbi - 42

ONA DAİR:

Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerinde hoşgörü - 43
Doğu ve batı arasında Yesevi hümanizmi - 50
Kaşık ustası Ahmed - 66
Türk kültüründe Ahmed-i Yesevî'nin yeri ve önemi - 81

MENKIBELERİ: - 88

AHMET YESEVÎ KİMDİR?

"Âlimleri hor görse o küfr ü nifak olur,
Hadis, ayet, nas ile ins cin ittifak olur,
Âlim seven mü'minin, yüzü nur, ak pak olur.
Günâhından sorgusuz, mekânı cennet dostlar!"

Ahmet Yesevî, tarihî şahsiyetine dair vesikalar yetersiz olduğu gibi, mevcutlar da menkıbelerle karışmış bilgiler verdiği için sağlam bir hükme varmak güç olsa da, elde edilen ve genel kabul gören bilgilere göre, 1093 yılında bugünkü Kazakistan'ın Çimkent şehrinin doğusundaki Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmed bin İbrâhim bin İlyâs Yesevî'dir.

7 yaşında iken babasını kaybetmiş ve ablası ile birlikte Sayram yakınlarındaki Yesi'ye (bugünkü adıyla Türkistan) yerleşmiştir. Burada "Arslan Baba" adlı bir Türk şeyhinden ilk eğitimini almaya başlayan ve eğitiminin ilk aşamasını bitirdikten sonra 27 yaşında iken Buhara'ya giden Yesevi, burada dönemin önde gelen din bilginlerinden olan Şeyh Yusuf Hemedani'ye intisap ederek müridi olmuştur. Burada yoğun bir tasavvuf eğitimi alan Ahmet Yesevi, Yesi'ye dönerek Yeseviye Ocağı'nı kurmuştur.

Bir Türk sufi tarafından kurulan bu ilk büyük "Türk tarikatı", önce Maveraünnehir, Taşkent ve çevresi ile batı Türkistan'da etkili olmuştur. Daha sonra Horasan, İran ve Azerbaycan'da yaşayan Türkler arasında yayılan Yesevi tarikatı, 13. yüzyıldan başlayarak göçlerle Anadolu'ya, oradan da Balkanlara ulaşmıştır. Ahmet Yesevî'nin İslam dininin ahlaki esaslarını açıkladığı Divanı Hikmet adlı eseri Türk Dünyası tarafından büyük kabul görmüş ve geniş bir coğrafyada asırlarca etkili olmuştur.

Onun hikmetlerinde en çok işlediği konular Allah ve peygamber sevgisi, alçakgönüllülük, nefs ile mücadele, kendini eleştirmek (melâmet), insanlara faydalı olmak, fakir ve yetimlere şefkatli davranmak, insanların hakkına saygı göstermek, yalandan ve riyadan kaçınmak, yumuşak huylu ve affedici olmak, manevî mertebeler ve bu mertebeleri aşmadan şeyhlik iddiasında bulunmanın kötülüğü gibi konulardır.

Ahmet Yesevî altmış üç yaşına geldiğinde, Hz. Peygamber'in sünnetine aşırı bağlılığı sebebiyle, yer yüzünde yaşamayı sünnete aykırı bularak tekkesinin avlusunda müridlerine merdivenle inilen hücre şeklinde bir çilehane yaptırmış ve vefatına kadar (1166) orada yaşamıştır.

BAZI ESERLERİ:

Dîvân-ı Hikmet
Fakr-nâme
Risâle der-Âdâb-ı Tarîkat
Risâle der-Makâmât-ı Erba'în

ŞİİRLERİ:

HİKMET 1

İkinci Defterin Sözlerini Açtım Ben! (*)

Besmeleyle başladım, ne hikmetler söyledim,
İnci, cevher hikmeti, taliplere saçtım ben,
Çok riyâzetler çekip, çok kanlar yudumladım,
Bak ikinci defterin sözlerini açtım ben.

Söz dedim; her kim ise Cemâlu'llâh'a tâlip,
Damarları damara, cânı câna bağlayıp,
Garip, yetim, fakirin gönlünü de okşayıp,
Böylece gönlü latif olmayandan kaçtım ben.

Nerde görsen gönlü kırık, koş da ona merhem ol.
Şöyle mazlum yolda kalsa, yalnız koma yoldaş ol.
Mahşer günü O İlâhın dergâhına yakın ol.
"Ben!" deyip benlik güden kişilerden kaçtım ben.

Garip, fakir yetimlerin, Resul ahvâlini sordu.
O gece mirâca çıkıp Hakk'ın cemâlini gördü.
Mirâcından döndüğünde, fakirlerin hâlin sordu.
Gariplerin izin sürüp, bu yollara düştüm ben.

O Resul'e ümmet isen gariplere uyar ol.
Ayet, hadis, her kim derse, itaat et, duyar ol.
Rızık, nimet her ne verse, buna kanaatkâr ol,
İşte hep kanaat edip, şevk şarabın içtim ben.

Hicretiyle Resulullah Medine'de garip oldu.
Yalnızlık, sıkıntı çekip, Yaradan'a habip oldu.
Cefâ çektikçe Rahmân'ın sevgisine yakın oldu.
Garip olup menzillerden, birer birer geçtim ben.

Akıllıysan sen ey nefsim! Gariplerin gönlün avla.
Resulullah gibi gezip, diyar diyar yetim ara.
Sen sakın iltifat etme, dünyaperest soysuzlara.
Yüz çevirip deryâ oldum, umman olup taştım ben.

Mevlâ'm açtı aşk kapısın, o da geldi bana değdi.
Toprak eyleyip "Hazır ol!", diyerek boynumu eğdi.
Melametin yağmur gibi tüm okları bana değdi.
Ok saplandı yüreğime, ciğerimi deştim ben

Gönlüm katı, dilim acı, özüm ve kendim zâlim.
Kur'ân okur, amel etmez, yalancısın sahte âlim.
Garip cânımı vereyim, ne yazık ki, yoktur malım.
Düşmeden ateşine Hak'tan korkup piştim ben.

Yaşım altmış üçe erdi, ömrümü geçirdim gâfil,
Hakk'ın emrini tutmadım, kendim ise kara câhil.
Namaz, oruç hep kazada, olunmaz cemâle nâil,
Kötüye tâbi oldum, iyilerden geçtim ben.

Yazıklar olsun bana, aşk kadehin içmeden,
Çoluk çocuk, haneden, tamamen vazgeçmeden,
Suç ve isyan düğümünü, buradayken çözmeden,
Şeytan galip gelince cân verirken şaştım ben.

Beni gam-kedere salıp, imânıma çengel vurdu.
Mürşidim kokular saçıp, "Hazır ol!" diye buyurdu.
Laîn şeytan benden kaçıp, pisliğiyle defoldu,
Yaradan'ıma hamdolsun, imân nuru açtım ben.

Mürşid-i kâmile hâdim, ben yolunda yürüdüm,
Göz kırpmadan hizmet ettim, edeple huzurda durdum.
Medet etti, himmetiyle, şeytanı yanımdan kovdum.
Ondan sonra kanatlanıp, çırpınarak uçtum ben.

Garip, fakir, yetimleri, sevip sevindiresin.
Bedenini parçalayıp, yoluna kurbân veresin.

Misafirine, yoksula, cândan ikrâm edesin,
Hakk'ın emrini işitip, bu sözleri dedim ben.

Fakir, garip, yetimlerin, her kim ki hâlini sorar,
Razı olur o kulundan, Rahîm olan Perverdigâr,
Ey bî-haber sen sebepsin, budur bir sırr-u esrar.
Hak Mustafa öğüdünü, işitip söyledim ben.

Yedi iken benim yaşım, Arslan Bab'a verdim selâm,
Dedim ona; "Hak Mustafa emanetin et armağan."
Bin bir zikrini o zaman, ikmal eyledim, tamam,
Nefsim ölüp lâ-mekâna, ulaşıp yükseldim ben.

Hurma verip başımı okşayıp nazar eyledi,
Fırsat bulup âhirete göç edip, sefer eyledi.
"Elveda!" deyip dünyadan, vazgeçti hazer eyledi.
Medreseye gittim de coştum, taştım işte ben.

"İnnâ fetahnâ"yı okuyup, ben ma'nâsını sordum, (*)
Nur doldu gönlüme, O'nun cemâlini gördüm,
Hocam bana; "Sus!" dedi, ben ise bakakaldım,
Yaşım saçıp çaresiz, durup kaldım işte ben.

"Ey câhil! Ma'nâsı budur." dedi ve ben de bildim, (*)
Bundan sonra çöller gezip, Hakk'ı hakikati sordum,
Lütfetti, şeytanı yendim hem de sırtına bindim,
Mızrak sokup belini ezip dövdüm işte ben.

"Ey bî-haber! Ma'nâ budur," dedi, ben de bildim, (*)
Bir ayeti, bin ma'nâda açıkladı ben de gördüm,
Harlık, zârlık, meşakkati hedef kıldı ben de bildim,
Ondan sonra Hak yoluna düştüm işte ben.

Zikrini itmam edip, ben döndüm divâneye, (*)
Hak'tan başka söylemedim, ben hiçbir bîgâneye,
Nur arayıp tâlip oldum o yüce pervâneye,
Kor olup tutuştum, yandım ve söndüm işte ben.

Nam ve nişan hiç kalmadı; "Lâ...lâ…” oldum, (*)
Allâh zikrin diye diye, ben "İllâ...” oldum,
Halis oldum, muhlis oldum, "Li’llâh...” oldum,
Fenâ fi’llâh makamınına geçtim işte ben.

Sünnettir kâfir de olsa, incitmek kusur, günâh!
Katı kalpli, gönül kıran, senden müştekidir Allâh!
Hak şahittir böyle kula, yeri ateştir maâza’llah!
Duydum bunu âlimlerden, söylüyorum işte ben.

Sünnetlerin sıkı tutup, ben Resul’e ümmet oldum.
Yer altına yalnız girip, içim dışım, nurla doldum.
Hak âşıkları yanında ehil oldum, mahrem oldum.
Bâtın mızrağı ile kör nefsimi yendim ben.

Nefsim beni saptırdı, zelil, hakir eyledi.
Çırpındırıp halka beni, ağlanacak kul eyledi.
Zikrullah’tan uzak tutup, şeytana dost eyledi.
"Hazır ol ey nefsim!” deyip, başım parçaladım ben.

Kul Hoca Ahmed dikkat et, ömrün gaflet ile geçti.
Vâ hasretâ! Gözden dizden kuvvet ve dermân gitti.
Eyvahlar olsun ey nefsim! Pişmanlık vakti geldi,
Makbul bir amelim yokken, kervan olup göçtüm ben.

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

(*) Bu Hikmette yer alan 18.- 22. arası dörtlükler, başka nüshalarda 2. Hikmetin metni olarak gösterilmiştir. Bu dörtlükler, kafiye uyumu ve redif açısından değerlendirildiğinde 1. Hikmete ait olduğu görülmektedir. Bu sebeple söz konusu dörtlükleri 1. Hikmete dahil ettik. (M.U)

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 92-96

HİKMET 2

Ey dostlar, kulak verin söylediğime,
Ne sebepten altmış üçte girdim yere?
Mirâc sırasında Hakk Mustafâ rûhumu gördü,
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Hakk Mustafâ Cebrâil'den eyledi suâl
"Bu nasıl rûh, bedene girmeden buldu kemâl?"
Gözü yaşlı, önderi halkın, bedeni hilâl;
O nedenle altmış üçte girdim yere

Cebrâil dedi: "Ümmet işi size tam hakkıdır,
Göğe çıkıp meleklerden alır ders
Feryâdına feryâd eder yedi kat gök... "
O nedenle altmış üçte girdim yere

"Evlâdım" deyip Hakk Mustafâ eyledi kelâm,
Ondan sonra bütün rûhlar eyledi selâm
Rahmet denizi dolup taş, diye yetişti haber,
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Rahîm içinde belirdim, ses geldi,
"Zikir söyle!" dedi, organlarım titreyiverdi
Rûhum girdi, kemiklerim ‘‘Allah" dedi;
O sebepten altmış üçte girdim yere.

Dört yüz yıldan sonra çıkıp ümmet olacak,
Nice yıllar dolaşıp halka yol gösterecek,
On dört bin âlimler hizmet eyleyecek,
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Dokuz ay ve dokuz günde yere düştüm;
Dokuz sâat duramadım, göğe uçtum;
Arş ve Kürsü derecesini varıp kucakladım;
O sebepten altmış üçte girdim yere.

"İnna fetehnâ”yı okuyup anlam sordum;
Işık saldı, kendimden geçip cemâl gördüm;
Hâcem vurup "Sus’” dedi, bakıp durdum;
Yaşımı saçıp, çâresiz olup durdum ben işte

"Ey câhil, gerçek bu!” diye söyledi, bildim;
Ondan sonra çöller gezip Hakk’ı sordum;
Nasîb etti, şeytânı tutup bindim;
Kararlı olup, belini basıp ezdim ben işte.

Zikrini tamâm eyleyip döndüm divâneye;
Hakk’tan başka birşey demeyip bilmeyene,
Mumunu arayıp çırak girdim pervâneye,
Kor ateş olup, kavrulup yanıp söndüm ben işte.

Nam ve nişân hiç kalmadı, "Lâ... Lâ...” oldum;
Allah zikrini diye diye "...illâ...” oldum;
Hâlis olup, muhlis olup "...lillah” oldum;
"Fenâfillah” makâmına geçtim ben işte.

Arş üstünde namâz kılıp dizimi büktüm;
Dileğimi deyip, Hakk’a bakıp yaşımı döktüm;
Yalancı âşık, sahte sûfî gördüm, kötüledim
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Cândan geçmeden "Hû-Hû” demenin hepsi yalan,
Bu arsızdan sormayın suâl, yolda kalan;
Hakk’ı bulanın özü gizli, sözü gizli;
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Bir yaşımda rûhlar bana pay verdi;
İki yaşta peygamberler gelip gördü;
Üç yaşımda Kırklar gelip hâlimi sordu;
O nedenle altmış üçte girdim yere

Dört yaşımda Hakk Mustafâ verdi hurma.
Yol gösterdim, yola girdi, nice günâhkâr

Nereye varsam Hızır Baba’m bana yoldaş
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Beş yaşımda belimi bağlayıp ibâdet eyledim,
Nâfile oruç tutup âdet eyledim
Gece gűndüz zikrini deyip râhat eyledim,
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Altı yaşta durmadan kaçtım insanlardan
Göğe çıkıp ders öğrendim meleklerden;
İlgimi kesip bütün tanıdık bağlardan;
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Yedi yaşta Arslan Baba’m arayıp buldu;
Her sırrı görüp perde ile sarıp kapadı;
Allah’a hamd olsun, gördüm” dedi, izimi öptü;
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Azrâil gelip Arslan Babamın Cânını aldı,
Hûriler gelip ipek kumaştan kefen eyledi,
Yetmiş bin melekler toplanıp geldi.
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Namâzını kılıp yerden kaldırdılar
Bir anda cennet içine ulaştırdılar,
Rûhunu alıp "İlliyyîn” cennetine girdirdiler
O nedenle altmış üçte girdim yere

Allah, Allah yer altında vatan eyledi
Münker-Nekir "Rabbin kim?” deyip soru sordu;
Arslan Baba’m İslâm’ından beyân eyledi
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Akıllı isen, erenlere hizmet eyle
Emr-i Mârûf kılanları azîz eyle,
Nehy-i münker kılanları hürmetli eyle
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Sekizimde sekiz yandan yol açıldı;
"Hikmet söyle!” diye, başlarıma nûr saçıldı;
Allah’a hamd olsun, Pîr-i kâmil mey içirdi;
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Pîr-i kâmil Hakk Mustafâ, şüphesiz bilin;
Nereye varsan, vasfını söyleyip saygı gösterin
Salât-selâm deyip Mustafâ’ya ümmet olun;
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Dokuzumda dolanmadım doğru yola;
Teberrük deyip alıp yürüdü elden ele;
Sevinmedim bu sözlere kaçtım çöle;
O nedenle altmış üçte girdim yere.

On yaşında delikanlı oldun Kul Hoca Ahmed;
Hocalığa binâ koyup, ibâdet eylemeden,
"Hocayım” deyip yolda kalsan, yazık sana,
O nedenle altmış üçte girdim yere.

Türkiye Türkçesine aktaran: Hayati Bice

Dîvân-ı Hikmet, S. 47-51

HİKMET 8

İşte Ben!

Pazartesi sabah erken yere girdim.
Mustafa’ya matem tutup ben yere girdim.
Altmış üç yaş sünnettir, işitip bildim.
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Yeryüzünde dostlarım matem tuttu.
Tüm âlem "Sultanım!” deyip nara attı.
Hakk’ı bulan gerçek sûfi kanlar yuttu.
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Elvedayla yer altına bastım ayak,
Gün yüzünü nefsime harâm kılarak,
Zikredip yalnız yanıp, yalnız olarak,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

"Taha” okudum gece gündüz kâim oldum,
Gece namaz, gündüzleri sâim oldum.
Bu hâl üzre yer altında dâim oldum,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Altmış gece, altmış gündüz, bir kez taam,
Sabaha dek namaz kılıp, bir kez selâm,
Altmış üçte oldu ömrüm elhak tamam,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Hak Mustafa ruhu gelip imam oldu.
Tüm melekler yer altında köle oldu.
Çok ağladım, Resulullah nimet verdi.
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Leyl-i Mirâç; "Gözüm nuru evlat!” dedi.
Elim tutup; "Ümmetimsin Ümmet!” dedi.
"Sünnetimi sıkı tut, gönül ver!” dedi.

Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Kıyamette yolsuz kalsan yol veririm,
Muhammed der ; " Arar isen el veririm.”
Evladım der, cennetine yol veririm,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Ey dostlar bu sözü duydum şevkim arttı.
"Ümmet!” dedi, içim dışım nura battı.
Nuru yayıp, Hak cemâlin lütfetti.
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Cemâlini gördüm, ruhum arşa kondu.
Musa gibi varlığım tutuştu yandı.
Mecnûn gibi eş ve dosttan kaçıp saklandı.
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Yer altında çok eziyet, zorluk çektim,
Yastık döşek taştan yapıp, mihnet çektim,
Ey dostlarım! Bu dünyada, elem çektim,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Böyle zorluk çekmeyince vusul olmaz,
Hizmet ehli olmadan dertler kalkmaz,
Cânı Hakk’a vermedikçe kemâl bulmaz,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Nefsimden geçerek, yer altına girdim,
Gözüm açtım Mustafa’yı hazır gördüm,
Âsi olan ümmetlerin hâlin sordum,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

"Ey evladım! Benden sorsan hani ümmet?”
"Ümmet” dedi göğsüm dolu elem, hasret.
"Ümmetim adına çektim, Hakk’tan külfet”,
Mustafa’ya hasret duyup, ben yere girdim.

"Her cuma günâhların, affet ümmetim!”
İşte geldim Ya Muhammed! Sana ülfetim.
"Rabbim affet! Ağladım, secde eyledim.
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

"Cuma günü affetsen, ümmetin günâhını.”
Ya Muhammed! Yol göster, şaşırtmasın râhını.
Ümmetlerin ne yapar Ahmed senin?
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

"Ben melekten hayâ ettim, Ey Ümmetim!”
Yaradan’dan korkmaz mısın, himmetsizim!
Gece yatmadan taat et, hoş devletim,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Yer altına iradesiz girdim dostlar,
"Âmin!” deyin âl ve ashab, çehâr-yâr.
Ümmetin günâhın affet, Ey Perverdigâr!
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Hoca Ahmed sözümü, defter sâniden dedim,
İki cihân nimetin, mey u meze eyledim.
Ölmeden cân acısın gördüm, zehrini tattım,
Mustafa’ya matem tutup, ben yere girdim.

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 111-114

HİKMET 75

Cemâlin Gördüm Dostlar!

Âşıklardan kim bilir, şeriat ahkâmını,
İşte o zat müdriktir, tarikat makamını.
Tanzim eder tarikat işini, mekânını,
Hakikat deryâsına, gönülden dalar dostlar!

Gece-gündüz uyuyup, Cemâlu'llâh görülmez,
Temiz aşksız, sevdâsız, bu yollarda yürünmez.
Hakikat deryâsının, tehlikesi bilinmez,
Yatmadan, uyumadan, cemâlin görür dostlar!

Ey âşık bu dünyada, sıkıntı ve elem çek,
Elemi rahatlık bil, bu hakikattir, gerçek.
"Hû" sohbeti nerde var, dervişler orda gerek,
Âşıklar muradına, menzile ersin dostlar!

Kaygı, elem, sıkıntı, bu yolun gıdasıdır,
Kedere sabredenin, muini Mevlâ'sıdır.
Seherlerde ağlamak, ezkârın cilasıdır,
"Hû" diyen bu dünyadan, gelip gidecek dostlar!

Hak cemâlini görür, gönül ile ağlayan,
Kula Rabb'in ihsânı, Cemâlu'llâh armağan,
Kılavuzsuz gidilmez bu yollar çetin, yaman,
Yola çıkan menzile bil ki ulaşır dostlar!

"Vah!" ömrüm geldi-geçti, bilmedim câhil kaldım,
Dünyanın zevklerine ne de gâfil aldandım!
Dini arkaya atıp, dünya işine daldım,
Yarın bilmem ki hâlim nice olacak dostlar?

Muhabbet şarabını içip de tatmayanlar,
Bâyezîd gibi her gün cânını satmayanlar,
Bu dünya lezzetinin tadından geçmeyenler,

Hayvandan da beterdir, böyle biline dostlar!

Âşıksan aşk yoluna atmalısın adımı,
Edhem gibi terk eyle dünyadan muradını,
Dünya için gam çekme, önemseme tadını,
Kıyamet günü cezâ verilecektir dostlar!

Sır şarabını içen âşık kendini bilmez,
Dünya lezzetlerine o asla önem vermez,
Yüz bin nasihat alsa, ona iltifat etmez,
" Vâ şevkâ!” der kendinden geçer de gider dostlar!

"Elest” gününde Allâh kendi nidâ eyledi,
"Kâlû belâ” diyerek, ruhlar da cevap verdi.
Hazrete doğru ruhlar, uçup huzura geldi,
İşte böyle âşıklar, cemâlin görür dostlar!

Hoca Ahmed âşıksan gel terk eyle dünyayı,
Ahirette mesutsun, memnun etsen Mevlâ’yı.
Gir erenler bağına, bul orada sevdâyı,
Muradına kavuşur, hizmet edenler dostlar!

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 227-229

HİKMET 90

Seher Vakti Olanda!

Hakk’ın zikri ne hoştur, seher vakti olanda.
Baldan tatlı "Hû!” adı, seher vakti olanda.

Seher vakti kalkanlar, cân fedâ eyleyenler,
Aşk odunda yanarlar, seher vakti olanda.

Seher vakti hoş saat, kalkana olur rahat,
Ederler hep münacât, seher vakti olanda.

Her gün yanar bu cânım, zikirsiz yok dermânım,
Sen bağışla günâhım, seher vakti olanda.

İmân nurun yandırsan, ruh kuşunu kandırsan,
Kalbini uyandırsan, seher vakti olanda.

Hoca Ahmed taati, yok zerre ibâdeti,
Zikir kalbin rahatı, seher vakti olanda.

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 254-255

HİKMET 96

Hak Cemâlin Görmüşler!

Hak kulları dervişler, hakikati bilmişler,
Hakk'a âşık olanlar, Hak yoluna girmişler.

Hak yoluna girenler "Hû!" diye yürüyenler,
Eren izin izleyip, memleketten geçmişler

Fahr-i âlem Mustafa, anda dedi; "merhaba!"
Mirâç gecesi deyip, fakr yolunu almışlar

Gönül vermez dünyaya, el uzatmaz harâma,
Hakk'ı seven âşıklar, ahaliden geçmişler.

Dünya benim diyenler, cihân malın yiyenler,
Kerkenez kuşu olup, harâmlara dalmışlar.

Molla müftü olanlar, yanlış fetva verenler,
Aka kara diyenler, cehenneme girmişler.

Kadı, imam olanlar, haksız dava güdenler,
Eşşekler gibi olmuş, yük altına girmişler.

Harâmzâde hâkimler, nice rüşvet almışlar,
Kendi parmaklarını, ısırıp da yemişler.

Tatlı tatlı yiyenler, türlü türlü giyenler,
Altın tahta çıkanlar, yer altında kalmışlar.

Mü'min kullar, sâdıklar, Hakk'a bağrı yanıklar,
Dünyalığı sarf edip, hurileri almışlar.

Hoca Ahmed bilmişsin, Hak yoluna girmişsin,
Hak yoluna girenler, Hak cemâlin görmüşler.

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 265-266

HİKMET 125

Âhir Zaman Şeyhleri!

Nafile oruç tutar, kullara şeyhlik satar,
İlmi yok körden beter, âhir zaman şeyhleri.

Beline kuşak bağlar, kendini adam sanar,
Arasat'ta da ağlar, âhir zaman şeyhleri.

Başına sarık sarar, ilmi yok neye yarar,
Ok yok yayını çeker, âhir zaman şeyhleri.

Alayından al eyler, işlerini bal eyler,
Boş ömrünü yel eyler, âhir zaman şeyhleri.

Şeyhlik ulu bir baştır, Hakk'a ulaşan iştir,
Aş vermez bağrı taştır, âhir zaman şeyhleri.

Miskin Ahmed nerdesin, Hak yolda ne edersin?
İlmin yok ne hâldesin, âhir zaman şeyhleri.

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 315-316

HİKMET 140

Toprak Olur Bir Gün!

Şüphesiz bilin ey dostlar! Dünya halktan geçer bir gün.
İnanma saltanatına, mutlak elden gider bir gün.

Baban, annen, kardeşlerin nereye gitti bir düşün,
Dört ayaklı tahtadan at, seni de götürür bir gün

Dünya için mahzun olma, Hak'tan başkasını deme,
Kulların hakkını yeme, sıratta görürsün bir gün.

Çoluk-çocuk, eş-dost, kardeş, hiç kimse olmuyor yoldaş,
Akıllı ol sen arkadaş, ömrün gelir geçer bir gün.

Hoca Ahmed kulluk eyle, gel ömrünü hesap eyle,
Aslındır toprak ve su, yine toprak olur bir gün.

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 343

HİKMET 167

Yaş Döker Dostlar!

Âlimleri Rabbimiz Kur’ân’da çok övmüştür,
Âlim ehl-i Kur’ân’sa, böyle yapmalı dostlar!
Hall ü âsân ederler ulema müşkilatı,
Câhillerin cehlini kimler yıkasın dostlar!

Doğru-yanlış beyânı ancak âlimler bilir,
Harâm-helâl farkını avam nereden bilir?
Âlimlerden avama, nice faydalar olur,
Dünyada iyi bir nam bırakır gider dostlar!

Câhil, avam, âlimin sözünü hiç dinlemez,
Değme câhil cehlini, hem özünü anlamaz,
Ulemayı avama Allâh eşit eylemez,
Her âlim yüz bin avam eder de artar dostlar!

Olmasaydı ulema, avam neye yarardı?
Kıymetsiz olur yer-gök, âlem neye yarardı?
Âlim günâhı görüp gönülleri açınca,
Semada değil yerde tebliğ ederler dostlar!

Din ve dünya işleri âlimle olur hâsıl,
İbâdetleri makbul, kendisi Hakk’a vâsıl,
İtikadın sağlam tut, gerekir temiz nesil,
Gerçek âşık Hak söze başını verir dostlar!

Avam sanki bir tendir, âlim, tende cân gibi,
Şah Hüseyin de olsa, âlim gerek kan gibi,
İns ve cin, melek âlim, câhil iblisten gibi,
Sakın karıştırmayın inkârcıları dostlar!

Âlimleri hor görmek asla değildir revâ,
Onları hor görmüyor yer-gök solunan hava.
Nice fakir, miskinler huzursuz ve bî-nevâ,(*)

Âlimi hor görmeyin Hakk’a inanan dostlar!

Âlimleri hor görse o küfr ü nifak olur,
Hadis, ayet, nas ile ins cin ittifak olur,
Âlim seven mü’minin, yüzü nur, ak pak olur.
Günâhından sorgusuz, mekânı cennet dostlar!

Hoca Ahmed’e ilham verdi söylesin diye,
Ulema değerini bilsin-bildirsin diye,
Her kim bilse bununla amel eylesin diye,
Âlime saygı duyan cennete girer dostlar!

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

(*) Bî-nevâ: Sessiz, sadasız, ahenksiz, mutsuz.

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 394-395

HİKMET 218

Tattığı Yoktur!

Aşkın sırrını beyân eylesem bu âlemde,
Habersizler işitip kulak veresi yoktur.
Hak yâdın kime desem, gâfiller bu âlemde,
Benlik kılıp dünyadan varıp geçesi yoktur.

Sûfî, şeyh, hoca, molla hepsi dünyayı izler,
Bundandır sultanlara, her zaman yalan söyler.
Ayet, hadis açıklar, gelecek malı gözler,
Aşk yolunda mihneti, asla çekesi yoktur

Dünyayı terk ederek, Rahmân'ı seven kullar,
Aşk şarabını içen, âşık kullardır onlar,
Yalancının ayıplı, yüzün mahşerde anlar,
Yalancının Hak yâdı, deyip, edesi yoktur.

Âhir zaman şeyhinin, neden hep işi riyâ,
Riyâkâr mahşer günü, ne götürür oraya?
Bu sahtekâr "şeyhim" der, gezer konuşur güya,
Allâh için zerrece, sevap edesi yoktur.

"Ben veli bir kulum!" der, oturur yemek yerler,
Dünya malını alıp, severek cem ederler,
İyi kulları görmez daima ; "Ben, ben!" derler,
Vallâh, billâh bunların "Ben" den geçesi yoktur.

Kim olsa seccadede, zengin ve fakir olsun,
Nebi gibi fakr içre, isterse hakir olsun,
Riyâzetle yüz rengi, ister sararıp, solsun,
Onun ümmetlerine, sır söyleyesi yoktur.

Tavır, nidâ ederek, halka sözler söyleyen,
Binlerce kâfir puttan geçip de dine dönen,
O tavr-ı edâ ile hepsi murada eren,

Ondan beri İslâm’ın zâyi olası yoktur.

Bende olsan kulluk et, ona halis ümmet ol,
Çok samimi bir mü’min, ehl-i imân, İslâm ol.
Seher vakti yaş akıt, kendinden geç, hebâ ol,
Rahmân’ın cömertleri, hiç terk edesi yoktur.

İki cihân şahıdır, tavrı güzel olanlar,
Peygamber’i kendine rehber, örnek alanlar,
"Mimme hulik?”(1) hükmüne bakıp kulak verenler,
Gâfil olan kulların, hiç işitesi yoktur.

"Hulika min mâin dâfik” (2) dedi, hükmünü yazdı,
Resul de ümmetine bunu okuyup yaydı,
Yalancı olan ümmet, sonra va’dinden caydı,
Sübhânım, günâhından asla geçesi yoktur.

Aşk meydanı neresi, duyup da girmiş değil,
Erenlerden Hak yolun öğrenip, sormuş değil,
Pîr-i kâmil mükemmil, işitip görmüş değil,
Yalancıların vahdet meyi tadası yoktur.

Cândan geçen âşıklar, istemez, dünya demez,
Onun nefsi ölüdür, su, ekmek, gamın yemez,
Dünyanın kâr-zararı nedir bunu hiç bilmez,
Dünya cilve eylese, asla alası yoktur.

Muhabbetli âşığın izi var, nişânı var,
Gönlünde aşk derdinin dermânı, beyânı var,
Dertsizler kimi görse, hepsine gümânı var,
Bâyezîd olup asla, özün satası yoktur.

Âşık isen bağrında yoktur gözünün kanı,
Ey gâfil bak cismine, yoktur aşkın nişânı,
Hizmet kılsan severdi, pîr-i mugân mercânı,
Hizmet kılmayanların, hâlin bilesi yoktur.

Heveskârlar "Âşıkım!” diye nice laf söyler,
Gâfiller nere varsa orada pazar eyler,
Yalan-dolan işlerle dünya safasın sürer,
Dünyada arayıp da, sırra eresi yoktur

Hak’tan korkmayıp "Ben, ben!” söyleyen şahlar hani?
Aya, güne, güneşe, kafa tutanlar hani?
Gece kalkıp seherde ağlayan kullar hani?
İbret alıp kanlı yaş yutup, içesi yoktur.

Kuru zâhit olanlar, ehl-i aşka bakmazlar,
Cennet, didâr uğruna, cânlarını yakmazlar,
Uşşakın çığlığına, hiç kulak kabartmazlar,
Bu dünyayı arkaya atıp, itesi yoktur.

Kul Hoca Ahmed sana; "Kulum!” derse, " Kulum” de,
Sonra da "Kulluğuna, ben boynumu sundum.” de,
Meydanlarda başın ver, "Yoluna cân verdim…” de,
Başını vermeyenin, Hakk’a varası yoktur.

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

(1) "Mimme hulik?": "Neden yaradılmış ?" (Tarık Sûresi 86/5. Ayet)
(2) "Hulika min mâin dâfik": "O dağılan, akan bir damla sudan yaradılmıştır." (Tarık Sûresi 86/6. Ayet)

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 479-481

HİKMET 248

Tâ Cemâli Göresin!

Kurbân bayramı geldi, sizler de gelin dostlar,
İçin-dışın nur dolsun ki, cemâlin göresin.
Samimi itikâf yap, ta ki nefsin yok olsun,
Teni-ruhu birleyip tâ cemâli göresin.

Nefsini yok eyleyip, dil kalesi boş kalsın,
"Allâh!” desen gaipten duyarlar avazını.
Câhiller bilmez sözü, fehmin kalbin uyansın,
Cânı-kalbi denkleyip, tâ cemâlin göresin.

Nefsi öldür, gönlüne kalbine dolsun huzur,
Huzur versen yürürsün, gönlün ve kalbin mesrûr,
Mahşer günü mürşidin bakarsa sana mebrûr,
Dünyadayken ağlayıp, orda cemâl göresin.

Nefsini yok eyleyip, dinini inşâ etsen,
Kan yutup tövbe etsen, günâhtan kurtulursun,
El açıp "Âmin!” de ki, kusurun affedilsin,
Gönül evin tövbekâr, Hak cemâlin göresin.

Sen tövbe edeceksen, "nasûh” bir tövbe eyle,
Sonra Hakk’ın rahmetin bekleyip de göresin,
Câhilce geçti ömrün, kendine insâf eyle,
Hak’tan kork insafa gel, tâ cemâlin göresin.

Hayvan değil âdemsin, Rahmân’dan korkman için,
Kıyamet şiddetinden sarsılıp ürkmen için,
Hak’tan korkup gözyaşın akıtıp dökmen için,
"Vah!” deyip figân etsen, tâ cemâlin göresin.

Ey heveskâr, âşıksan, malından-cânından geç,
Uykuları harâm kıl, gece-gündüz yaşın saç,
Sonra şevk şarabını, zevk alıp kanarak iç,

Cân incitme cânân ol, tâ cemâlin göresin.

Ne söylersem duymazsın, gerçeklerden habersiz,
Câhil istikameti, lâyık değil rehbersiz,
Sözün aslın bilenler, kalmaz inci cevhersiz,
Cevher bulup figân et, tâ cemâlin göresin.

Hoca Ahmed tövbenin libâsın giymek gerek,
Hak'tan korkup nefsini vurup terk etmek gerek,
Halktan kaçıp da yalnız Mevlâ'yı sevmek gerek,
Aslın toprak ve sudur, tâ cemâlin göresin.

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 534-535

HİKMET 250

Korkmaz mısın Ey Zâlim!

Ey Hak'tan habersiz kul, dünyanın vefâsı yok,
Ahrette yanacaksın, zâlimin cezâsı çok.
Hak emrini tutmayan kulların ezâsı çok,
Allâh'dan korkmaz mısın, ey gâfil zâlim adam!

Kıyamet günü Allâh, bizzat hâkim olacak,
Dünyada zulmedenden orda hesap soracak,
Cennetlik, cehennemlik hepsini ayıracak,
Öleceğini bilmez, hatırlamazsın zâlim!

Ölüp varınca kabre, gelmez seninle malın,
Mal ezâsı çekersin, nice olur ahvâlin,
Harâm lokma, aş versen, fayda vermez ikrâmın,
Şimdi kabirde yalnız yatmaz mısın be zâlim!

Şimdi kabrin karanlık, orda zorluk olası,
Kazancın ağu, irin, hepsi zehir olası,
Yılan, çıyan ve ateş sana libâs olası,
İşitip de ibretler almaz mısın be zâlim!

Burda ibret almazsan, orada ders alasın,
Gelince Münker-Nekir, hakikati göresin,
Kurtuluş ve çare yok, orda mahzun olasın,
Tutuşan ateşlerden korkmaz mısın ey zâlim!

Kabirdeki cehennem ateşi heybetiyle,
Korkmayanlar görecek orada ibretiyle,
Faydası yok o günde çekilen hasretiyle,
Dünyada tövbe edip dönmez misin ey zâlim!

Hoca Ahmed kulunu affeyle, Gaffâr, Tevvâb!
Zâlimlere tevfikin verince Azîz, Vehhâb!
"Zidnâhüm azâben..." le verilir "fevka'l-azâb…",(*)

Bu ayeti okumaz, bilmez misin ey zâlim!

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

(*) "Zidnâhüm azâben fevka’l-azâb": "Azab üstüne azab, azabları ziyadeleştirilmiştir." (Nahl Sûresi, 16/88. Ayet)

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 536-537

MÜNÂCÂT

Münâcât be-dergâh-ı Kâdil Hâcât Celle Celâluh

Münâcât eyledi, Hakk'a Kul Hoca Ahmed,
Allâh'ım bu kuluna eyle sen sonsuz rahmet.

Hoca Ahmed sözlerin, hikmetlerin eskimez,
Yer altında çürüsen, güzel sözler çürümez.

Sözlerin mensûh olup, kaybolup da yok olmaz,
Seni okuyan diller, umarım hasta olmaz.

Okuyan dostlarıma şefaatçı olayım,
Kıyamette sizlere dilerim yâr olayım.

Cemâlini göstersin bize Perverdigâr'ım,
Koysun kendi yoluna bizi, Bir olan Vâr'ım.

Rabb'im sen eyle bizi mahşerde mutlu mesut,
Temiz zâtına döndüm, senden kesilmez umut.

Duama amin desin duyan, gören Müslüman,
Ölüm anında olsun refîki imân, İslâm.

Benim hikmetlerimle kim varsa gönlü dolan,
Anlamadan ölmüşse, bil ki tüm ömrü ziyân.

Bu benim hikmetlerim dertliye dermân olur,
Bundan koku almayan, yolunda kalan olur.

Benim tüm hikmetlerim âleme destan olur,
Ruhum gelse huzura, sohbet-i bostan olur.

Benim tüm sohbetlerim, hadis hazinesidir,
Ondan koku almayan, dünya divânesidir.

Benim bu hikmetlerim, tâliplerin rızkıdır,
Cürmü binlerce olsa, umulacak affıdır.

Bu benim hikmetlerim Kelâm'ın beyânıdır,
Okuyup anlayana, Kur'ân'ın anlamıdır.

Benim bu hikmetlerim âleme sultân oldu,
Çöl ve kurak gönüller gül bahçesine döndü.

Benim tüm hikmetlerim, şevkidir muhabbetin,
Gözümden akan yaşım aslıdır taharetin.

Onun namazlarının Resulu'llâh imamı,
Bütün aziz melekler cemaatin tamamı.

Gönlü kırık mahzunlar kıldığında namazı,
Kabul olur inşallâh, Hakk'a olan niyâzı.

Benim hikmetlerimi âşıklara söyleyin,
Gönlü nurla parlayan, sadıklara söyleyin.

Tamamı kör ve sağır, kalbi boş olanlardan,
Bütün âlemi gezdim, saf, temiz yok onlardan.

Benim hikmetlerimi sarrâfına söyleyin,
Kerem sahibi Allâh, Vehhâb'ına söyleyin.

Adalet Padişahı, bir diğer adı sâdık,
Eyler o an kulunu lütf-ı vaslına lâyık.

Benim hikmetlerimi hiçbir câhil işitmez,
Gönlü kararmış olan, öğütten bir şey bilmez.

Kusurundan habersiz, inkâr eder Allâh'ı,
Edepsiz ve hayasız, pîrsiz kaybeder rahı.

Her kim yazı yazarsa, yazdığın nesir yazsın,

Nesir yazarsa ancak maksadını anlarsın.

Dini yok, imânı yok, İslâm'ı ise virân,
Vakt-i kıyamet olsa, o olur yolda kalan.

Pîr-i kâmil görmeden, ararsa Şeyh-i San'an,(*)
Kabul eylese Mevlâ, okuduğu da Kur'ân.

Kendisini şeyh sanır, oysa torbası boştur,
Yirmi beşe yetmeden, onun çağı bir hoştur.

Güya nasihat eder, yaşlı ve genç demeden,
İyiyi ve kötüyü kendi ayırt etmeden.

Sözlerine bakarsan, hem sapmış, hem sapıtır
Şeriatın ehlini o sözler utandırır.

İnansın diye buna nice câhil, akılsız,
Velilerden nakleder mesnetsiz ve iz'ansız.

Kurdu tuzaklarını her bir geçite pîrsiz,
Dili yalan ve hile, yaptığı şey izinsiz.

Şeytandan daha üstün, ne yüzsüz hilebâzdır,
Mahşerde yüzü kara, siyahlık buna azdır.

Onların yüzlerini sakın orda görmeyin,
O gibi lanetliye selâm bile vermeyin.

Hâl diliyle ben nice görülmezi söyledim,
Hakikatli söz ile, câhili redd eyledim.

Gelen ecellerimiz, câna sadaka olsa,
İnci-cevher sözlerden, dinlese nasip alsa.

İnci, cevher sözünü bütün cihâna saçsa,
Okuyup anlayarak, Hak kelâmını açsa.

Böyle âlimlere ben, cânım kurbân ederim,
Ev, bark, malım mülkümü ona ihsân ederim.

Amel işleyen dostlar, nerde gerçek âlimler,
Allâh'dan söz ederler, bunlar gerçek câhiller.

Gerçek âlim olanın yattığı yastık taştır,
Anladığını söyler, gözünden akan yaştır.

Bir kul kendini bilse, bil ki o Hakk'ı bildi,
Rahmân'ın korkusuyla kalkıp insâfa geldi.

Benim hikmetlerimi tüm bilginler işitsin,
Sözümü unutmayıp, maksadına erişsin.

Hem amel hem de sözdür bu benim hikmetlerim,
Kalpten gelenler ile Mevlâ'yı zikrederim.

Benim her bir hikmetim, hepsi pîr-i kâmildir,
Hangi kul anlar ise, bil ki, Hakk'a vâsıldır.

Benim hikmetlerimi, iyilere söyleyin,
Dua ve tekbir ile, bize rahmet dileyin.

Benim bu hikmetlerim, kudretli pîr sayılır,
İşiten sarhoş olur, şuursuzlar ayılır.

Diri olsa cihânda gönül yanmaz, hor olmaz,
Okuyan bağlıları mutludur, hasta olmaz.

Kıyamette onlara yol gösteren olurum,
Tek bir dertli kul olsa, ona dermân olurum.

Yüz yıllık ömrü olsa, ona mürşid olurum,
Yere girse çürümez, ben dermânı olurum.

Allâh eylese onu cehenneminden âzâd,

Ebedî cennetiyle eylesin onları şâd!

Şayet hikmet okursa, beni bilen insanlar,
Bana has tâlip olur, söylediğimi anlar.

Hikmetimi işitip kulaklarını açan,
İmân armağan eder, hem nasip olur Kur'ân.

Yesevî hikmetini tüm bilginler işitsin,
İşitenler maksada, esas gayeye yetsin.

Cevher hazinesinden bir miktar girsin alsın,
İşitip, görmeyenler, dâim hasrette kalsın.

Kişi hikmet işitse, tâ gönülden, cân ile,
Ayrılır ondan ruhu, yanında imân ile.

Kulağına sokmazsa bu sözleri câhiller,
Ona insan denilmez, hayvandan da sefiller.

Allâh'ım! Sözlerinden zuhûr etti bu hikmet,
Duyana yağmur gibi, nuzûl eder o rahmet.

Benim hikmetlerime kim sıkı sarılırsa,
Uzak olsun onlardan her türlü gam ve tasa.

Şen, şakrak mutlulukla girsin cennet içine,
Allâh'ım neşe katsın huzur ve sevincine.

Benim bu hikmetlerim Rahmân'ın övgüsüdür,
Muhabbet erlerinin, huzur ve sevgisidir.

Hikmetlerin tamamı şeker, bal ve şifâdır,
Bütün sözler içinde derde çare, devâdır.

Allâh'ın nimetidir, bu benim hikmetlerim,
Seher vakitlerinde estağfiru'llâh derim.

Lâin şeytan kesemez onun nurlu yolunu,
Muhammed Mustafa'sı tutar onun elini

Mihrini takdim edip, Peygamber ümmetim der,
Rahmân da şeytanını, yakalar helâk eder.

Benim hikmetlerimi dertsizlere demeyin,
Kıymet bilmez câhile, cevherleri vermeyin.

Yesevî Hikmet'inin değerlerini anlat,
Aşk küpünden bir damla, bu meyden gel sen de tat.

Her kim ki aşk küpünden bir damla olsun tadar,
Rahmet deryâlarına, vâsıl olur da batar…

Türkiye Türkçesine aktaran: Musa Uzunkaya

(*) Şeyh-i San'an: Feriduddin-i Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinde, başta Hüdhüd kuşu olmak üzere, kendilerine şeyh arama macerasında yer alan şeyh.

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 542-549

ONUN İÇİN:

AHMET YESEVÎ
(İLÂHİ)

Marifetten hakikata hû Allah hû
İhlas ile dua dua zikrullah hû
Dört kapıdan kırk makama bismillâh
Bu makamın eşiğidir Yesevî

Sadakatle bağlanmaktır Yesevî
Takva ile uyanmaktır Yesevî
Divanında hikmetinden söz eyler
Arınmaktır aklanmaktır Yesevî

Bu dergâhta ikilikten arınan
Hak yolunda sadıklara yürünen
Aşkla dolu muhabbete bürünen
Sevdaların beşiğidir Yesevî

Marifetten hakikate hû Allah hû
İhlas ile dua dua zikrullah hû
Dört kapıdan kırk makama bismillâh
Bu makamın eşiğidir Yesevî.

Ya Allah hû, ya Rahman hû
İhlas ile dua dua zikrullah hû.

HİKMET ELİTAŞ
(1966 -)

AY HOCA

- Hoca Ahmet Yesevî'ye -

Bundan gayrı yolun yolumdur benim,
Kükreyerek coşup geldim ay Hoca!
Türkistan'a varmak için kaç nehir,
Kaç ulu dağ aşıp geldim ay Hoca?

Hu diyerek geldim halka kurulsun,
Alperenim kılıç kalkan verilsin,
Nefis yenik düşüp yere serilsin,
Münkirle savaşıp geldim ay Hoca!

İnci cevherinden murat isterim,
Hikmetin ehlinden berat isterim,
Gözleri sürmeli kır at isterim,
Türlü bend'den taşıp geldim ay Hoca!

….

Yolda kalan mazlumların yoldaşı,
Gönlü kırık gariplerin haldaşı,
Türk elinde peygamberin adaşı,
Gel dedin sen, koşup geldim ay Hoca!

Yüreğimi odsuz büryan eyledim,
Candan geçip nefsi üryan eyledim,
Sırlarını ayan beyan eyledim,
Şükr ile tutuşup geldim ay Hoca!

Aşk cevheri dipsiz deniz içinde,
Ne sırlar var bir bilseniz içinde,
Hay zikri var dinleseniz içinde,
Yüreğimi deşip geldim ay Hoca!

Menzilin bir hayli bize uzakta,

Hikmet dinlemeli Türk de Kazak da,
Kâr etmedi yolundaki tuzak da,
Çorum´u dolaşıp geldim ay Hoca!

MUSTAFA GÖKGÖZ

Çorumlu Şairler Antolojisi, S. 292

HOCA AHMED YESEVÎ HAZRETLERİNE

Seninle mamur oldu Sultanım Kazakistan,
Senin aşkınla oldu, tüm bir âlem gülistan.
Senden sonra tanındı ulema-i Türkistan,
Sen gönüller sultanı; Hoca Ahmed Yesevî.

Yesi şehrinde doğdun sen bir güneş misâli,
Aslan Baba keşfetti sendeki güzel hâli,
Âşık ile maşukun yaşanınca visâli,
Olunurmuş demek ki, Hoca Ahmed Yesevî.

Abdullah Bin Mübarek, Ashab-ı Resulden nur,
Yusuf el-Hemedânî verir gönlüne sürur.
Kulluk ve niyaz ile kalbine doldu huzur,
Tüm cihanın mürşidi; Hoca Ahmed Yesevî.

Seninle aydınlandı Anadolu, Rumeli,
Mevlânâ'ya Yunus'a verdin manevi eli.
Aşk-ı Muhammediyle sen güzeller güzeli,
Gönülleri coşturdun; Hoca Ahmed Yesevî.

Dünyamız kararıyor yeniden el ver bize,
Kardeş kardeşi doğrar, acı bu hâlimize.
Himmet edin Hünkâr'ım ki, küffar gelsin dize,
Sultanım, nur çerâğım; Hoca Ahmed Yesevî.

Terörle bitap düşen dünya seni anıyor!
Asya, Avrupa, yurdum cayır cayır yanıyor,
Mazlum feryat ettikçe yaraları kanıyor,
Gel bu derde derman ol; Hoca Ahmed Yesevî.

Müellefâtı ise; Dîvân-ı Hikmet yaşar,
Âdâb-ı Tarîkât'ı bütün çağları aşar.
Makâmât-ı Erbâîn, kul o evradla coşar.
Fakr-nâme'nin fahrısın; Hoca Ahmed Yesevî.

Sana geldim ey can dost! Babında bevvâb oldum.
Sende bir başka âlem keşfettim türâb oldum.
O gün bugün Sultanım! Biliniz harâb oldum,
Kabul et dergâhına; Hoca Ahmed Yesevî.

MUSA UZUNKAYA

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 8

PİRİM AHMET YESEVÎ

Türkistan’dan gelmişim
Pirim Ahmet Yesevî
Öğüdümü almışım
Pirim Ahmet Yesevî

Nur yükseldi Asya’dan
Aydınlandı dört bir yan
Selam Anadolu’dan
Pirim Ahmet Yesevî

Hâlis ise niyetler
Mübarek olur her yer
Divanında hikmetler
Pirim Ahmet Yesevî

Dergâhının eşiği
Âşıkların beşiği
Ol Nebi’nin aşığı
Pirim Ahmet Yesevî

Derviş olmaz kabadan
Hırka ile abadan
Feyzi Aslan Baba’dan
Pirim Ahmet Yesevî

UĞUR IŞILAK

TÜRKİSTAN'IN KALBİ

Türkistan’ın kalbi Ahmed Yesevî.
Aşk ile donatmış tüm gönülleri.
Toplamış başına Alperenleri.
Demiş yiğitlere erlik yolu bu,
Erenler hakiki yârlık yolu bu.

Melamet sırrını Arslan Baba’dan,
Alıp fakr donunu giymiş abâdan.
Vermiş icâzeti Yûsuf Hemedân.
Demiş sonucunda gürlük yolu bu,
Nefsini bilenin hürlük yolu bu.

Bu yeşil kubbede ses bırakan Pîr!
Hikmetli sözlerle anlatıp bir bir,
Vahyin dili ile, Türkçe seslenir.
Der ki Türkistan’a birlik yolu bu,
Aman dağılmayın dirlik yolu bu.

Tekbir sesleriyle sulanan bozkır,
Rüzgâra karışıp Hû yankılanır.
Yesevî türbeden nûruyla balkır.
Der ki Türk karındaş! Birlik yolu bu,
Ayrılma Kur’an’dan dirlik yolu bu.

MUSTAFA TATCI

Hoca Ahmed Yesevî Külliyatı, S. 9

ONA DAİR:

AHMED-İ YESEVÎ'NİN HİKMETLERİNDE HOŞGÖRÜ

Hoşgörü (Ar. müsâmaha, Fr. tolerance), bir kimsenin veya bir toplumun kendi inanç ve düşüncelerinin dışındaki inanç ve düşüncelere de yer vermesi, saygılı olması, tahammül göstermesi demektir. Ancak toplum hayatında inanç ve düşüncelerin, mutlak mânada sınırsız olmayıp diğer inanç ve düşüncelerle ahenk içinde bulunması gerektiğini de belirtmeliyiz. Bu anlayış inanç ve düşüncelerin başkalarına kabul ettirilmesinde zorlamayı değil, ikna etmeği, insanları inanç ve düşüncelerinden dolayı, eğer başka inanç ve düşünceleri zorla yok etmeği hedeflemiyorsa, aşağılamama veya cezalandırmama neticesini gerekli kılar.

Felsefî manada hoşgörüyü, düşünce sisteminin temel unsurlarından biri kabul eden XVI. yüzyıl ütopist düşünürlerinden Thomas More'dur. O Ütopya'sında hoşgörüye geniş ölçüde yer vermiş, farklı inanç ve düşüncelerde olan insanların ve toplumların, birbiriyle çatışma yerine, bir Tanrı'ya inanmakta birleşmelerini tavsiye etmiş, böylece kavgalardan uzak, farklı inanç ve düşüncelerin ahenk içinde birlikte yaşayabileceği bir dünya hayal etmiştir (fazla bilgi için bkz. Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, c. 2, İstanbul 1977, s. 338-339).

Thomas More'un bu görüşünün büyük ölçüde Hristiyan tesiri altında oluştuğu görülmektedir. Esasen genel olarak dinler ve bilhassa semavi dinler, hoşgörüyü ahlakın temel unsurlarından ve insanlar arasında iyi münasebetleri sağlayan esaslardan biri olarak kabul etmişler, Allah inancı etrafında birleşmeyi, kardeşliği ve yardımlaşmayı, birbirinin hakkını gözetmeyi, kötülüğe iyilikle mukabelede bulunmayı, yumuşak ve sevecen davranmayı telkin ve tavsiye etmişlerdir.

Şüphesiz ki hoşgörüye diğer dinlerden daha fazla yer ve önem veren İslâmiyet'tir. Selamet ve adalet üzerine olan İslâmiyet'in hoşgörüyü ahlaki esaslardan biri kabul etmesi tabiidir. Nitekim Kurân-ı Kerîm'deki birçok âyetlerde ve Hz. Muhammed'in hadîslerinde hoşgörüye temas edildiği görülür. İslâmiyet'te zorlama olmayışı, hoşgörünün en güzel ve belirgin ifadesidir. Allah'ın en güzel ölçü ve değerlerle yarattığı insan, kendi değerini bilmeli, Allah'a imanlı bir kul, Hz. Peygamber'e layık ümmet olmalı, din, ırk ve düşünce farkı gözetmeden herkesin hakkına riayet etmeli, münasebet ve kararlarında itidal üzere bulunmayı, en az kendisi kadar başkalarını da düşünmelidir.

İslâmî esaslara dayanan Tasavvuf anlayışında da hoşgörünün önemli bir yeri vardır. Ezeli ve ebedi olan Allah, insanı varlıkların en şereflisi olarak yaratmış, ona kendi nefesinden üflemiş, can vermiştir. Varlık alemi gibi insan da Allah'ın sıfatlarının tecellisidir ve gönlü Allah'ın kıblegâhıdır. Onun için insan kendi değerini bilip kötülüklerden arınmalı, Hz. Muhammed'in ahlâkıyla süslenmeli ve varlığa başka bir gözle bakıp Allah'a yönelmelidir. İnsanî münasebetlerinde ise Yunus Emre'nin ifadesiyle "yaradılanı yaradandan ötürü hoş görmelidir".

İslâmiyet'in bu geniş hoşgörü anlayışı bilhassa İslâmiyet'ten sonra kurulan Türk devletlerinde, sosyal hayatın ve

adaletin temel unsurlarından biri olmuş, bünyesinde yer alan çeşitli din ve ırktan insanların bir arada, ahenk ve huzur içinde yaşamalarını, hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınmasını mümkün kılmıştır. Aynı şekilde çeşitli tarikatların yüzyıllarca varlıklarını bir arada sürdürmelerinde de hoşgörünün büyük payı olduğu gerçektir. Devlet adalete dayandığı sürece güçlü olmuş, farklı etnik unsurlan bir arada tutabilmiştir.

Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerinde şeriatle Tasavvufun iç-içe olduğu, kurucusu olduğu Yesevîlik tarikatının şeriatı temel aldığı görülür. Ona göre imanın postu şeriat, esası ise tarikattır:

Post-ı iman şeri`atdur, mağzı tarik
Tarik kirgen Hak'dın ülüş aldı dostlar
(İman postu şeriat, esası ise tarikattı; dostlar, tarikate giren ancak Hak'tan nasip alır.)

Şeriate dayanmayan tarikat batıldır ve İslâm'la ilgisi yoktur:

Şeri `atke rast muvafık tarikatını
Meşâyıhlar tarika-i bih-bûd dirler
(Şeriate uygun tarikate şeyhler iyi olma yolu derler.)

Şeriate dayanan Yesevîlik ilk Türk tarikatıdır, İslâmî karakter yanında millî bir karakter de taşır. Kendisinden sonra ortaya çıkan çeşitli tarikatler üzerinde de muessir olan Yesevîlik'te hoşgörü önemli yer tutar. Orta Asya bozkırlarında yaşayan yarı göçebe halka İslâmiyet'in esaslarını ve Tasavvufun inceliklerini, onların anlayabileceği bir dil ve alıştıkları nazım şekli içinde öğretmeyi hedefler. Orta Asya Türk dünyasında İslâmiyet'in yayılıp yerleşmesinde Yesevî hikmetlerinin oynadığı rol çok büyüktür. O hikmetlerin Kur'ân ve hadîslerin dışında birşey söylemediğini ifade eder:

Minim hikmetlerin fermân-ı Sübhân
Okup uksang heme ma`ni-i Kur'ân
(Benim hikmetlerim Allah'ın buyruklarını ifade etmektedir, okuyup anlasan, hepsi Kur'ân'ın mânasıdır.)

Minim hikmetlerim kân-ı hadisdür
Kişi buy iltmese bilgil habisdür
(Benim hikmetlerim hadis kaynağıdır; ondan faydalanmayan kişi habistir.)

Yesevî dervişleri vâsıtasıyla en uzak Türk ülkelerine kadar ulaştırılan hikmetlerin konusunu İlâhî aşk, Hz. Peygamber sevgisi ve ahlâkı, şeriatin esasları, Tasavvufun incelikleri, dervişlik ve mânevî coşku, insanın değeri, hakka riayet, nefse hakimiyet, İslâmiyet'e ters düşen davranışlardan kaçınma, helâl kazançla geçinme, harama el uzatmama ve nihayet hoşgörü gibi hem İslâmî hem de insanî değerler oluşturur.

Yesevî'ye göre İlâhî aşk hem can, hem imandır; insanın var oluşunun, değerli oluşunun sebebi de ondaki aşk duygusudur. Gerçek âşık her türlü kötülük ve noksandan uzaklaşır, kemale ermiş bir hüviyet kazanır:

Işksızlarnı hem cânı yok, hem imanı
Resûlu'llâh sözin aydım m a`na kanı
(Aşksızların hem canları, hem de imanları yok; ben mâna kaynağı olan Resûlu'llâh'ın sözünü söyledim.)

Ona göre aşksız kişi insan değil, şeytan kavmindendir:

Işksız kişi âdem irmes anglasangız
Bi-muhabbet şeytân kavını tınglasangız
(Aşksız kişi insan değildir, sevgisiz kişi şeytan kavmindendir.)

İlâhî aşk, iman gibi insanlara Allah'ın bir lûtfudur. Bu lûtfa mazhar olan kişinin içi aydınlanır, kötülük ve bencillikten

arınıp temizlenir, Hakk'a ve hakikate yaklaşır, nefis tutkularından uzaklaşır, insanlara sevgi besler ve yardıma koyulur, gözlerindeki gaflet perdesi kalkar, gerçeği tanır ve kendisini bilir, kendini bilen kimse ise Hakk'ı bilir ve insafla hareket eder:

Özini bild'irse Hak'nı bildi
Hudâ'dın korktı vü insâfğa kildi
(Kendisin bilen kimse Hakk'ı bilir, Allah'tan korkar ve insafa gelir.)

Ancak insanoğlu kendi kıymetini bilmez, bencillik kılıp iyi kimseleri kendisine örnek almaz:

Hayfâ âdem kadrini özi bilmes
Menlik kılıp yahşılarnı közge ilmes
(Yazık ki insan kendi kıymetini bilmez, benlik kılarak iyileri göz önüne getirmez.)

İnsana her türlü kötülüğü yaptıran, doğru yoldan saptıran nefistir; şeytana benzeyen nefisle mücadele edip ona hakim olmak gerekir:

Nefs-i şeytân esir kıldı âdem oğlın
Şütürleyin bağlap aldı ikki kolın
Ne müşkildür ong u solnı bilmey yolın
Vâ-dıriğa hasret birle bardım mene
(Şeytan / nefis insanoğlunu esir kıldı, deve gibi iki kolunu bağlayıverdi: insanın sağını solunu bilmemesi ne müşküldür; eyvah, hasret ile ömür geçirdim.)

Ahmed-i Yesevî, Hz. Muhammed'e büyük bir sevgi beslemekte, onun ahlâkını kendisine örnek almaktatır. İnsanlara faydalı olmak, garib, fakir ve yetimlere şefkatli davranmak, insanların hakkına saygı göstermek, yalandan ve riyadan kaçınmak, yumuşak huylu ve affedici olmak, Yesevî'nin önem verdiği ve telkinde bulunduğu hususlardır.

Gariblerge rahim kılmak Resûl işi

Gariblerni körgen yirde akar yaşı
(Gariplere merhamet etmek Hz. Resûl işidir; garipleri gördüğü yerde gözlerinden yaş akar.)

Kayda körseng köngli sınuk merhem bolğıl
Andağ mazlum yolda kalsa hem-dem bolğıl
(Nerede bir gönlü incinmiş görsen, merhem ol; öyle bir mazlum yolda kalsa arkadaş ol sen!)

Yesevî bu hususta öylesine büyük bir hoşgörüye sahiptir ki kafirlerin bile incitilmemesini, bunun Hz. Peygamber'in sünnetinden olduğunu bildirir:

Sünnet irmiş kâfir bolsa birme âzâr
Köngli katığ dil-âzârdın Hudâ bizâr
(Kafiri bile incitmemek sünnet imiş; Allah katı gönüllülerden bezmiştir.)

Dünya için gam yememek, dünya ikbaline güvenmemek, insanlara haksızlık etmemek gerekir:

Dünyâ üçün ğam yime Hak'dın özgeni dime
Kişi mâlını yime Sırât üzre tutar-a
(Dünya için üzülme, Hak'tan başkasını anma; kişi malını yeme, seni Sırat üzerinde tutar ya!)

Oysa insan dünyada hayır işlemeli, Allah'ın buyruğuna tam olarak uymalıdır:

Mâlım yetip zekâtını birmedim men
Küçüm yetip Kâ'be sarı barmadım men
Bu dünyâda hayr u ihsân kılmadım men
Âhıretğa ne yüz birlen barğum mene
(Malımın zekâtını ben vermedim, gücüm yettiği halde Kâbe'ye varmadım; bu dünyada hayır ve iyilik kılmadım. Ahirete ne yüz ile varacağım?)

Hoşgörülü olmak için tevazu sahibi olmak gerekir, kibirli insan hoşgörülü olamadığı gibi, kibir de İslâmiyet'in reddettiği ve iyi bir mü'mine uygun görmediği davranışlardandır. Ululuk Allah'a mahsustur, kul ise üstün meziyetlerine rağmen yaratıcısının karşısında âcizdir. Nefsini aşağı durumda görmek, ondaki kibri yok etmek için devamlı mücadelede bulunmak, adeta cihad yapmak İslâmiyet ile Tasavvuf anlayışının önemli esaslarından biridir. Yesevî bu hususu şöyle ifade eder:

Kimni körsem hizmet kılıp kulı boldum
Tofrak-sıfat yol üstide yolı boldum
Âşıklarnıng köyüp öçken küli boldum
Merhem bolup yir astığa kirdim mene
(Gördüğüm herkesin kulu oldum, toprak gibi yol üstünde yolu oldum, âşıkların yanıp sönen külü oldum; merhem olup yer altına girdim işte.)

Sonuç olarak İslâmiyet ve Tasavvuf anlayışından kaynaklanan hoşgörünün Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerinden başlayarak Selçuklu ve Osmanlı sosyal hayatında önemli bir yer tuttuğunu, yüzyıllarca imparatorluk bünyesinde yer alan çeşitli etnik yapıda ve inançta bulunan unsurların ahenk içinde bir arada yaşamalarını mümkün kılan unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Prof. Dr. KEMAL ERASLAN

Erdem, Cilt 8, Sayı 24, 7 Ocak 1996, S. 777-782

DOĞU VE BATI ARASINDA YESEVİ HÜMANİZMİ

(.....)

4. Yesevî Hümanizmi

Dışlayıcı hümanizm antik dünyayı örnek alıp insanı gerçek özgürlük alanından koparark, dürtülerinin esiri haline getirirken, 7. yüzyılda İslam, köklerini ve geleneğini koruyarak, bütün boyutlarıyla insan üzerinde durmuş onu ait olduğu metafizik konuma yükseltmiştir. Bu yolu izleyen ilim, ahlak ve tasavvuf erbabı, kâmil insan mertebesinde, dinî felsefî tefekkürle insanı yüceltmeyi hedeflemiştir. (Yümni 2005: 168). İslam'ın insan ve insanlık anlayışı, dışlayıcı hümanizmden köklü bir şekilde ayrılmaktadır. Bu nedenle Müslüman entelektüellerin "İslam Hümanizmi" "Kur'an Hümanizmi" "Mevlana ve Yunus Hümanizmi" "Anadolu Hümanizmi" adlandırmaları yaparken bu farklılık sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü dışlayıcı, tanrı tanımaz, insanı putlaştıran hümanist bir düşünce ile ne adına olursa olsun İslam'ın bir ilgisi yoktur. Fakat şerefli bir varlık saydığı insan ve gerçek anlamda teşkil ettiği "insanlık ülküsü" İslam'da tam olarak mevcuttur. (Yümni 2005: 169). İslam'ın insana bakış gerçekliği şöyledir:

İnsan zaaflarıyla, yanlışlarıyla ve hatta sapkınlarıyla insandır. İnsan ontolojik yapısıyla yaratılmışların en üst konumuna çıkma ve en şereflisi olma potansiyeline

sahip olmakla beraber, aynı zamanda bu konumunu taşıyamayarak düşüş yaşar ve kendi asıl özüne yabancılaşmış bir varlık da olabilir. Mevlânâ'nın dediği gibi, "Bazen bizdeki temizliğe melekler haset ederler. Bazen de hayâsızlığımızdan, kötülüğümüzden şeytan kaçar." (Yümni 2005: 170).

İslam hümanizmi metafizik merkezli bir insan tasavvuruna sahiptir. İslam'ın insan anlayışında, ırkçılığa, kavmiyetçiliğe, her türlü ayrımcılığa karşı net bir tavır vardır. Kur'an metafiziğine göre insan varlığın merkezindedir. Bütün varlıklar onun emrine amade kılınmıştır. Aynı ölçekte tüm yapıp etmelerinden de sorumlu bir varlıktır. İnsanın âlemin merkezinde olması onun diğer varlıklar ve tabiat üzerinde istediği tasarrufa sahip olması anlamına gelmez.

Bu anlamda insan ve insanilik, dini ve metafizik köklerinden kopmamıştır. Yesevî, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli gibi mutasavvıflar bu köklere hep sadık kalmışlardır. Kendine göre bir dili, bir mantığı ve bir tecrübe biçimine sahip olan mutasavvıflar, zaman zaman şekilde kalmış, hakikatin özünü yakalayamamış, basmakalıpçı ve zahir ehlinin dini söylemlerini eleştirmişlerdir. (Hoca Ahmet Yesevi'nin Manevi Mirası, S. 251-258)

Bu eleştiriler bazı oryantalistler ve açık İslam düşmanları tarafından istismar edilerek, sözünü ettiğimiz bu şahsiyetleri hümanizm adına dinin üstünde göstermeye çalışmışlardır. Hâlbuki Yesevî, Mevlana, Yunus ve Hacı Bektaş Veli gibi mutasavvıfların eserlerine ve yaşam tarzlarına bakıldığında bu yaklaşım ve yakıştırmanın ne kadar temelsiz olduğu görülecektir. Zira bunların hepsi Kur'an ve sünnet metafiziğine bağlılıklarını eserlerinde ve yaşamlarında açıkça göstermişlerdir.

Özellikle Yesevî metafizik merkezli bir düşünce anlayışı

geliştirirken Eski Türk kültürünün temel unsurlarını da bu sisteme entegre etmiştir. Bu çerçevede Yesevî eski Türk düşünce sisteminin en önemli meselelerin başında gelen insan olgusunu felsefesinin merkezine oturtmuştu. Eski Türk toplumlarında insan, kendi kültür sınırlarını çevreleyen bir değerler manzumesinin koruyucusudur. Bu onun öncelikli görevidir. Başka bir ifadeyle, Eski Türk toplumunun insanı bu değerler dizgesi veya kültür zeminlerini Türk Tanrı'sının koyduğu nizamdan almakta ve bu evren içerisinde kendi yerini belirleyebilmektedir.

Bu evren içerisinde Eski Türk toplumunun insanı "Ben" diyebilme şahsiyetine sahipti. Bu gerçeklik Yesevî'nin kendi ilmi ile düşünce ve doktrinlerini hür irade ve sorumluluk ile benimsetecek bir Türk kimliği ve buna hitap edecek bir zemin yaratmıştır. Bu doğrultuda Eski Türk insanının nereden geldiği ve nereye gideceği gibi varoluşsal sorular ve buna ilişkin meseleler Yesevî'nin ilgi alanına girmiştir. Eski Türk düşünce sisteminin İslam Medeniyeti içerisine dâhil edilmesi önemli bir süreçti. Bu sürecin evrilmesine Yesevî çok önemli katkılar yapmıştır. (Kenjatay 2003: 64).

Hoca Ahmet Yesevî'nin Türk kültür ve medeniyet tarihinde müstesna bir yeri vardır. Onun böyle seçkin bir yere sahip olması, Köprülü'nin ifadesiyle, yalnız beş-on parça yâhut birkaç cilt tasavvufî manzumeler yazmış eski bir şair ya da ozan olmasından değil, İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlarda, onlar arasında ilk defa bir tasavvuf mesleki vücuda getirerek ruhlar üzerinde asırlarca sürecek tesir yaratmasındandır. Elbette farklı kültür "gel-git"lerine yataklık eden Türkistan'da başka tasavvuf akımları da vardı. Fakat bunların önemli bir kısmı Acem ve diğer baskın kültürlerin etkisi alanına girerek özgünlerini yitirmişlerdi. Ahmet Yesevî Türkler arasında asırlarca yaşayan öyle bir tarikat kurdu ki, bu Türkler tarafından ve Türkler arasında kurulmuş olan ilk tarikattır (Köprülü 1991: 114).

Yesevî'nin kısa bir sürede bu denli etkili ve başarılı olmasının altında bazı saikler vardır. Her şeyden önce Yesevî, halka anladığı bir lisan ve alışmış olduğu edebi şekillerde hitap ediyordu. Diğer bir husus, İslamiyet dairesine yeni giren ve felsefi fikirlerin inceliklerinden henüz bir şey anlamayan halka basit ve sade bir yöntemle, dini, ahlaki ve insani esasları telkin ediyordu. Bütün bunları hoşgörü ve sevgi diliyle yapması başarısını bir kat daha artırmıştı. (Köprülü 1991: 115).

İslam'ın insan tasavvurunda yer alan insan-ı Kâmil idesi, Yesevî düşüncesinin de temelini oluşturur. İnsanın amacı ve yaratılış gayesi Hakk'ı tanımak ve O'na kavuşmaktır. Bu amacı Yesevî "Hak Olmak" tabiriyle açıklamaktadır. İnsanın olgunluğa ulaşması ile Hakikate ulaşması aynı anda gerçekleşir. Yesevî için Hakk'a ulaşmak, kendini bilme manalarına gelir. Hakk'a ulaşmakla kendini bilmek, olgunluğu amaç edinen insanın ilâhî aşkı ile mümkün olmaktadır. Burada Yesevî, hakikati tanımanın kriterleri olarak "Kendini bil" ve "Ölmeden önce öl" anlayışını sunmaktadır (Kenjatay 2003: 171).

Yesevî "Divan-ı Hikmet", "Mir'âtü'l Kulûb" ve "Fakrnâme" gibi eserlerinde bu yolda ilerlemenin yöntemlerini, klasik tasavvuf literatüründe sıkça formüle edilen şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat makamlarıyla ifade etmiştir. Bu makamlarda insana sevgiyle ve güzel ahlak ile yaklaşmayı telkin eden unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar insanlara yumuşak konuşmak ve yaklaşmak, insana hizmet etmek, insandan gelen eza ve cefaya tahammül etmek, hiç kimseyi incitmemek, fakirleri sevmek ve yardım etmek, hoşgörülü ve alçak gönüllü olmak şeklinde tezahür eder (Eraslan 2016: 52).

Yesevî'de insan sevgisi genel ve bütün bir anlam taşır. Zaman ile mekânı, insan ile evreni, metafizik bir bütünlük

içerisinde ele alan Yesevî, zahir ile batının, mana ile suretin, hüküm ile hikmetin ancak doğru bir ontolojik ve epistemik çerçevede ele alındığı zaman insanı hakikate ve mutluluğa ulaştırabileceğini söyler. Bu ifadeler Yesevî'nin insan anlayışını yansıtır (Kalın 2017: 2).

5. Yesevî hümanizminin temel ilkeleri

a. Hoşgörü ve insan sevgisi

Ahmet Yesevî, hoşgörü konusuna yaklaşım tarzının sünnetten neşet ettiğini, bu nedenle sünnet-i seniyye gereği hareket etmenin gerekli olduğunu söyler. Zira insanlara hoşgörü ve sevgi çerçevesinde davranmayı sünnet-i seniyye aşılar. Yesevî, insanlar arasında, ırk, din, dil zengin, fakir, makam ve mevki durumlara bakmadan koşulsuz bir şekilde insanı sevmeyi öğütler. Hikmetlerde sıkça dile getirilen dörtlüklerin birisi de bu konuyla ilgilidir.

Sünnet imiş, kâfir de olsa, verme zarar;
Gönlü katı, gönül inciticiden Allah şikayetçi;
Allah şahit, öyle kula "Siccin" hazır;
Bilginlerden işitip bu sözü söyledim ben işte.
(Divan-ı Hikmet: 1/65).

On üçümde, nefsin arzuları ele aldım;
Nefs başına yüz bin bela sarıp saldım;
Kibirlenmeyi ayak altında basıp aldım;
On dördümde toprak gibi oldum işte.
(Divan-ı Hikmet: 3/70).

Yesevî, insan sevgisi konusunda uyarılarda bulunurken, kâfir-mümin farkı gözetmeksizin herkese sevgi ile yaklaşılması gerektiğini vurgular. Hiç kimsenin gönlünün incitilmemesini, kalbinin kırılmamasını tavsiye etmektedir. Yesevî, bu konuya büyük bir titizlik gösterir. O, insanları

bilgili ve cahil olanlar ile mümin ve kâfir olanları farklı bir eğitim perspektifinde değerlendirmeye tabi tuttuğu zaman bile, insanî ilişkilerde ayrıcalıklı davranmamıştır. Hikmetlerinde kendisi gibi düşünmeyenlerin dışlandığını gösteren dörtlükler bulunmamaktadır. Hatta bu hususta, herkese aynı derecede yaklaşma ve yardım etme arzusu vardır. Yesevî, hayatının her alanında vahyin belirlediği ölçülere göre yaşamaya çalışmıştır. İnsanlara güler yüz ve tatlı dil ile yaklaşma ve onları kazanma bilincinden hareketle hoş ve müsamaha ile davranmayı ilke edinmiştir. Bunu yaparken kaynağının sünnet olduğunu da söylemiştir (Küçükkaya 2016:121).

Yesevî hümanizmi İslam ahlakının öngördüğü hoşgörü ile şekillenmiştir. Kendi diliyle "hakikatin eşiği"ne ulaşma seviyesine muhabbet ve sevgi ile yaklaşması, elde ettiği bilgileri başkalarına anlatma ve bildirme görevini yerine getirmekteydi. İnsanî ilişkilerde hoşgörülü olmanın bir takım zorluklarına ve nefsin insana yüklediği bazı olumsuzluklara dikkat çeker. Bunlarda karşıdakinin görüş ve fikirlerine saygılı olmayı engelleyen, gurur, kibir ve sabit fikirli olmaktır. İnsanın hoşgörülü ve müsamahakâr davranabilmesi için nefsin kötülüklerinden sıyrılması ve nefsin istek zincirlerinin kontrol altına alınması gerekir (Küçükkaya 2016: 122).

Yesevî hümanizminin Avrupa hümanizminden ayrılan temel noktalarından birisi insanın dürtülerinin kontrol altına alınmasıdır. Batı hümanizminde insanın nefis ve hevâsına göre yaşaması bir özgürlük kazanımı olarak görülür. Bu özgürlük anlayışı insanın hem kendi cinsine, hem de Aşkın'a karşı mağrur ve kibirli olmasına yol açmıştır.

b. Hikmet

Bismillah deyip, beyan eyleyin hikmet söyleyip

Talep edenlere inci, cevher saçtım ben işte
Riyazeti sıkı çekip, kanlar yutup
"İkinci defter" sözlerini açtım ben işte.
(Divan-ı Hikmet: 1/ 63).

Yesevî hümanizminin anlamını kavramamız için onun düşüncesinin nüvesini teşkil eden "hikmet" anlayışına göz atmamız gerekir. Sözlük anlamında hikmet kelimesi, akıl, doğru sözler, din ilmi, en iyi ilim vasıtasıyla en iyi şeylerin bilinmesi demektir (İbn Manzur 1956: 30).

İlâhî vahyin saf mana ve özünü oluşturan, doğru inanç, doğru davranış ve doğru düşünme demektir. Tanrı'nın isimlerinden biri de "el Hâkim"dir. Yesevî düşüncesinde yaratılmış tüm varlıklar Allah'ın bir ve varlığını gösteren birer işaret ve delildir. Sufiler bu esasa dayanarak, Kur'an'ı, âlemi ve insanı da birer hikmet kitabı olarak görmektedirler. Allah'ın hikmeti her bir yaratılmış varlıkta tecelli ettiğinden onlarda mânâ aranılması gerektiğini ifade eder. Her bir varlıktan hikmet bulup Allah'ın "el Hâkim" olduğunu yaymak ve Allah'a ulaşmaya çalışmak tasavvuf felsefesinin en kutsal amacıdır. Felsefenin tanımlarından birisi de âlem ve insan hakkında sistemli düşünme tarzıdır. Her şeyin hakikatini bilmek, bir anlamda insan ve hayatına, kâinata ilişkin bütün bilgilere sahip olmak ve o bilgilere göre hareket etmek hikmetin kendisidir (Kenjatay 2003: 184-186).

Yesevî'ye göre gerçek manada aklını kullanan kişi, neyi aradığını da bilir ve şöyle der:

Gafillere dünya gerek, akıllılara ahiret gerek,
Vaizlere minber gerek, bana sen gereksin,
Hoca Ahmed benim adım, gece gündüz yanar odum,
İki cihanda umudum, bana sen gereksin.
(Divan-ı Hikmet: 35/ 128).

İlahi dinler insanların imanlı, ahlaklı ve erdemli yaşamasını temin ve teşvik edecek kurallar koyarlar. Haram ve helaller dediğimiz bu kurallar manzumesi kaynağını, dinin asıl gayesine hizmet etmekten, bir idrakten alır. Temel hüküm ve ilkeler sadece birer kurallar manzumesinden ibaret değillerdir. Mekasidü'ş-şeria olarak bilinen, dinin amaç ve gayeleri diye tercüme edebileceğimiz ve her amelin ve eylemin arkasında yatan asıl neden 'hikmet'tir. Hikmet bize yaptığımız her işin gayesini ve manasını anlatarak nihilizmi ortadan kaldırır. Hüküm–hikmet birlikte düşünülür ve birbirlerine bağlıdır. Hüküm-hikmet söz konusu olduğunda 'nasıl' ve 'niçin' soruları da birbirlerini bütünler hale gelir. Diğer bir anlamda 'hikmet'; idrak, doğruluk ve merhamet demektir. Hikmet, inancımızın ve eylemlerimizin metafizik ve ruhani boyutunu ortaya koyar (Kalın 2017: 4).

Hem İslam dünyası, hem de Batı dünyası çeşitli sosyal, siyasi ve dinî sebeplerle hikmet anlayışını yitirmeye başlamıştır. Gaye ve hikmetini idrak etmek her ibadet ve davranışın ayrılmaz bir parçası iken bazen din, bereket ve zarafetten yoksun şekilsel ritüellere, adet ve törelere indirgenmektedir. Manayı kavramadan surete sarılmak, özden uzaklaşma ve yabancılaşma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Sebepler ve suretler âleminde yaşadığımız için zahir önemlidir. İman, amel ve ahlak sûretsiz ve zâhirsiz olmaz, fakat suretlerin ötesindeki manaya ulaşmak bütün yolcuların nihai amacıdır (Kalın 2017: 5). Pir-i Türkistan, bu konuda şöyle ikazlarda bulunur:

Görünüşü sufiye benzer, kıyametten korkmazlar,
Günah ve haram hâsılı, günahlardan ürkmezler,
Riya tesbihi elinde, ağlayıp yaşını dökmezler,
Arslan Babam sözlerini işitiniz teberrük.

Ahir zaman ümmetleri süslerler evlerini,
Nefs hevaya sevinip bozar her an huylarını,

Şan ve şefkaler ile dik tutar boylarını,
Arslan Babam sözlerini işitiniz teberrük.
(Divan-ı Hikmet: 18/103).

Suretlerin ötesindeki anlamı kavramak için de hikmete ve muhkem düşüncelere ihtiyacımız var.

c. İnsan, Mana ve Özgürlük

Yesevî düşüncesinde varlık, ontolojik açıdan ilahi âlemlerden ve bu âlemler de ahlaki nitelikteki makamlar ve tabakalardan oluşan perdeler halinde tasavvur edilmektedir. İnsanın olgunlaşması sürecindeki elde ettiği ahlaki makamlar ilâhî âlemlerin tabakalarıyla uyum içerisindedir. Burada, Yesevî düşüncesindeki "kâmil insan" öğretisinin tasavvufi ontolojiyle iç içe olduğu görülmektedir. Bu ontolojide âlemler, insan ve Allah'ı ayıran ve insanın misaktaki Rabbiyle ittisal hali arasındaki perdeler veya engeller olarak algılanmaktadır. Bu ontolojik ve psikolojik perdeler ölüm gerçeğiyle ortadan kalkmakta ve insan Rabbine dönmekte ve Hakk'a kavuşmaktadır. Ölüm gerçeği, insanın yaratılış amacı ve ilahi kanunun vaz ettiği zorunluluktur (Kenjatay 2003: 131). İnsan hakikati bilmek için ilk önce fıtratındaki ilahi nefhanın manasını kavraması gerekmektedir. İnsanın kendindeki manayı kavraması hakikati bilmenin şartı ve başlangıcıdır. Yesevî'nin,

Adem oğlunda zerre kadar mana olmasa
Sen onu adam görüp adam deme
Duymasa mana sırrından adam değildir
Sen onun suretini görüp mahrem deme.
(Divan-ı Hikmet: 132/278).

dediği şey, bahsettiğimiz hakikati ifade etmektedir.

Eşyanın hakikatini ve anlamını sorgulama eylemi insan

oluşumuzun temel unsurlarından biridir ve bizi beşeriyyet mertebesinden insaniyyyet mertebesine ulaştırır. Bunun iki temel unsuru da özgürlük ve anlamdır. Modern düşüncenin tersine Yesevî, Mevlana ve İbn Arabi gibi Müslüman arifler özgürlüğü basit bir tercih hakkı olarak görmezler. Bir anlam dünyasına oturtmadan özgürlüğü ele almanın imkânsız olduğunda ısrar ederler. Özgürlük negatif manada engellerden kurtulmak ise, pozitif manada kanatlanıp semaya uçmaktır (Kalın 2017:6).

Modern özgürlük anlayışı, muhteva ile ilgilenmez. Bu konuda ahlaki bir hüküm vermez. Hükmü bireyin tercihine bırakır. Hazcı bir hayat yaşamak, dindar olmak, çıkarcı bir yaşam sürmek ve farklı tercihlerde bulunmak bireye seçme hürriyeti verdiği için anlamlıdır. Bu tercihlerin muhtevasını oluşturan değerler ve yaşam biçimleri hakkında hüküm vermek modern ahlak anlayışının dışındadır. Bir anlamda modern olmak, anlam verme iddiasında bulunan geleneğin sınırlarından kurtulmaktır. Çünkü anlam ve mana arayışı insanı metafiziğe götürür. Dışlayıcı hümanizmin en büyük kaygısı tekrar metafiziğe geri dönmektir. Modern düşüncenin temel krizlerinden biri burada kendini gösteriyor. Muhtevadan yoksun bir özgürlük, bir anlam krizine ve bir adım sonrası da nihilizme götürür (Kalın 2017: 7).

Özgürlük, suretlerin ötesindeki manayı kavrayıp hakikat makamına ulaşmaktır. Ariflere göre biz ancak bir anlama doğru yöneldiğimiz zaman özgür hale geliriz. Bugün İslam dünyasının hüküm ile hikmet arasındaki bütünleyicilik ilişkisinin yeniden kurulması gerekmektedir. Suret ile mana, akıl ile kalp, zahir ile batın, iman ile mantık arasındaki ilişki doğru kurulduğunda Doğu'nun ve Batı'nın ötesindeki hikmeti yakalamak için yeni ufuklar açılacaktır (Kalın 2017: 8).

Yesevî'nin hikmeti bu ufuk yolculuğunda menzile ulaşmanın

önemli kılavuzlardandır. Onun hikmet mirasını anlamak ve ona göre yaşamak, beşeriyet seviyesine düşmüş insanı yeniden insaniyet seviyesine çıkaracaktır.

d. İlim, Amel ve İrfan

Yesevî'nin hikmetlerde sıkça yaptığı vurgulardan bir tanesi "ilim-amel", "söylem-eylem" ilişkisidir. İlmin amelle buluşması, Pîr'in dilinde şeker ve bal gibidir. Ondan tadanlar nasıl mutluluk tebessümleri ederlerse, ilmini ameli için vesile kılanlar, arık ilim makamından irfan makamına terfi ederler. Gerçek âlim, ilmiyle amil olandır. Nihayetinde hakiki âlim, irfan diyarında bir arife dönüşür (Çetinkaya 2016:76).

Allah diyen şeker ve bal hazırladı,
Âhirette Allah ile sevdâ eyledi,
Amel işleyen gerçek âlimi ârif kıldı,
Can ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.
(Divan-ı Hikmet: 79/127-128).

Yesevî öğretisinde iki tür ilimden söz edilmektedir: "İlim iki incidir, beden ve cana rehber durur". Buradaki can ilminin içeriği metafizik ve ebedi hakikatlerdir. Yesevî düşüncesinde, canı besleyen ilim, marifet ve hikmet ilmidir. Bu ilimle uğraşanlar gerçek âlimlerdir. Beden âlimlerine gelince Pîr, onları zulmün temsilcileri olarak görür. Can âlimi, Efendiler Efendisine "şah damarından daha yakın"dır (Kenjatay 2003: 187).

İlim ikidir beden ve câna rehberdir,
Cân âlimi Hazret'ine yakındır,
Muhabbetin şarabından içer,
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.
(Divan-ı Hikmet: 83/137).

Yesevî'de bedeni besleyen ilim, insanın aklı ve duyumla elde ettiği teorik bilimdir. Beden ilmi, fizik ve geçici dünyevî olguları araştırır. Modern bilim paradigmasında ampirik bilim olarak tanımlanan bu ilim, sadece varlığın maddi boyutunu ve değişen dış dünyayı kavrar. Yesevî için bu gerçek ilim olamaz, çünkü beden ilmi gerçek bilim olan can ilmi gibi Tanrı'yı tanıma yolunda ruhu tezkiye ve tasfiye ederek ayna haline gelmesine engel olur (Kenjatay 2003: 87).

Modern hümanizmin çıkmazı bu epistemolojik ayrımdadır. Yesevî, burada her ne kadar iki tür ilimden söz etse de bunlar birbirlerinden bağımsız değildir. Yesevî epistemoloji ve ontolojisinde bütünlük hâkimdir. Dolayısıyla Yesevî'nin eleştirdiği husus metafizik içerikten yalıtılmış indirgemeci pozitif bilim anlayışıdır. Bu anlayış insanın maddi ve haz boyutunu öncelediği için ciddi anlamda krizlere neden olmuştur. Bugün müşteki olduğumuz insan sorunsalının temelinde bu paradigma vardır.

İnsanı tek boyuta indirgeyen dışlayıcı hümanizmin en mümeyyiz vasfı, insan ilişkilerinde çıkarcılık ve bencilliği esas almasıdır. Bu anlayış Müslüman mutasavvıfların "İnsan-ı Kamil" tasavvuruna tezat teşkil eder. Bu nedenle Muhammed İkbal, Nietzsche'nin "üstün insan" tanımlamasını yetersiz bularak metafizikten kopuk bir insanı "üstün hayvan" olarak niteler. Yusuf Has Hacip ve Yesevî gibi insan merkezli düşünce yapısına sahip olan hikmet sahiplerine göre gerçek insan, sürekli kendi çıkar ve menfaatlerini düşünmeyen ve başkalarının lehinde çalışan, hemcinslerine merhamet ve şefkatle yaklaşan ve onlara iyi, doğru ve dürüst davranışlarıyla model olan insandır.

Hayatı boyunca iyi ve doğru yolda yürüyen, bu dünyaya fazla gönül bağlamayan insan, insandır. Böyle hareket etmeyip de bu dünyaya gönül verip gönlünü kaptıran insan,

bataklığın dibine çakılmış, batmış demektir. O halde insan beşeriyetten kurtulup gerçek insan olmak istiyorsa bu dünyanın esiri olmadan iyi ve doğru bir hayatın, yani erdemin peşinde olmalıdır.

Yusuf Has Hacip'e göre insan, insan olup insanlık vasfını yükseltebilir. Bu sebeple gerçek insanın işareti, insanlıktır. İnsanlık işareti ise iyilik, doğruluk ve ahlak merkezli yaşamdır. İyilik ve doğrulukla insan, insan olur ve insanlık adını alarak bu adı yüceltir. Bu ise onun ve insanlık adının ebedileşmesini sağlar (Toprak 2017: 101). Kenan Gürsoy bu süreci "erdem" fikrine götürerek insanın kendini anlama sanatı olarak şu değerlendirmeyi yapar:

"İnsanın ekzistansiyel bir tavırla kendi varlık temeline doğru yaşadığı bu aşma hareketini; bir başka değişle kâmil insan'a gerçekleştirilen 'mücahede'yi, yine o insanın bireysel anlamda kendi beninde yakaladığı bir evrensel yöneliş şeklinde düşünmek durumundayız. Bu, bir bakıma vahdet'i kesret'te, 'kesreti ise vahdet'te anlamak olduğu kadar, temeldeki aşkın ve ideal ben dolayısıyla, 'öteki'ni kendinde fakat 'kendi'ni de 'öteki'nde anlama sanatıdır (Toprak 2017: 97). İşte böyle bir insan tasavvuru, modern hümanizmle debelenen ve irtifa kaybeden, Foucault'un deyimiyle 'ölen insanı' yeniden dirilterek ait olduğu yüceliğe ve şerefe taşıyacaktır.

Yesevî öğretisinde bireysel diriliş önemlidir. Bu bakımdan "Divan-ı Hikmet, ferdî bir ahlak mecmuasıdır" der Köprülü. Bu anlayış hesap sormak değil, hesap vermek üzerine kuruludur; iman, İslam ve ihsanı, şeriat, tarikat, hakikat ve marifet diyalektiği içerisinde bireysel yaşama aktarmayı telkin eder. "Bir kavmin kendini değiştirmediği sürece, Yaratıcı onların durumunu değiştirmeyeceği" (Kur'an 13:11) ilkesinin bireyden başlayarak, topluma ve devlete yönelik sivil bir tarzda değişim ve dönüşümün mümkün olabileceği

öngörülmektedir (Uyanık 2016:209).

Sonuç

'Arzın kurt'u ve semanın çocuğu' olan insan sorunu bütün kültür ve medeniyetlerin başat konularından biri olmuştur. Farklı tanımlama, adlandırma ve konumlandırmalara rağmen insan ve onun varlık alanına ilişkin soru ve sorunlar güncelliğini sürekli korumaktadır. Medeniyet çatışmalarının kotarıldığı, 'tarihin sonu' gibi tezlerin ortaya atıldığı, bu tezlere karşıt olarak medeniyet ittifaklarının kurulmaya çalışıldığı çağımızdaki birçok sorunun kaynağında söz konusu medeniyetlerin insan tasavvuru yatmaktadır. Bugün teknoloji, hikmetsiz bilim ve makineleşme sayesinde insanın ölümünden şikâyet ediyorsak, bu süreçleri hazırlayan medeniyetleri ve onların insan tasavvurlarını sorgulamak ve yargılamak gerekiyor.

Doğu-Batı diyalektiğinden neşet eden ontolojik ve epistemolojik ayırım kategorilerini aşarak, haysiyeti ve onuru zedelenen insan yeniden varlık sferindeki şerefli yerini almalıdır. Bunun için insanı değer olarak gören, fakat onun metafizik boyunu inkâr etmeyen kültür ve medeniyet kodlarına dönüş, yaşanılan insanlık krizine bir umut olabilir. Bunu yapabilmenin yol ve yöntemlerinden birisi, yüzyıllarca farklı dil, ırk ve dinî tasavvurlara sahip insanlara barış, güven ve huzur, hoşgörü ve kardeşlik ülkülerinin temelini atan ve tarihin testinden geçen Türkistan Erenleri, Horosan Erenleri ve Rum Erenleri'nin ritmini yakalama ve onları anlama ve tanıma çabasıdır.

Ahmet Yaşar Ocak hocamıza göre, uzun asırlardan beri, ilmi muhitler ve belirli sufi çevreler hariç tutulursa, Batı Türkleri, dolayısıyla Türkiye Türkleri, Ahmet Yesevî'yi pek fazla tanıma imkânı bulamamıştır. Bir Mevlana, bir Hacı Bektaş-ı Velî, bir Yunus Emre veya Hacı Bayram-ı Velî

ölçüsünde bağlanma derecesine erememişlerdir. Fakat öyle görünüyor ki İslam ve Türk dünyası, yaşanılan bu anlamsız gerginlik ve çelişkilerden sonra bu muhterem atalarını daha iyi tanıma fırsatı bulacaklar ve kendi köklerini daha iyi keşfetme ve anlama imkânına kavuşacaklardır (Ocak 2000: 451).

Ahmet Yesevî, vaktiyle hayatta iken oynadığı tarihi rolün bir benzerini bir kere de ölümünden sonra oynayacak ve Türkiye Türkleri ile diğer Türk dünyası arasında kurulmaya çalışılan gönül ve kültür köprüsünün en önemli ayaklrından birisini teşkil edecektir. Yesevî'nin insan anlayışı, diğer bir ifade ile Yesevî hümanizmi, ne Batı'nın salt rasyonalizmine, ne de Doğu'nun hayatın gerçeklerini ıskalayan mistifikas-yonuna indirgenebilir. Onun felsefesi her iki unsuru birleştiren ve bir potada eriten bir "Hikmet" pınarıdır.

Yrd. Doç. Dr. MUSTAFA EREN

Hoca Ahmet Yesevi'nin Manevi Mirası, S. 251-258

KAYNAKÇA:

Ahmed Yesevî (2016). Divân-ı Hikmet. Haz. Hayati Bice. İstanbul: H Yay.
Çetinkaya, Bayram (2016). "Hoca Ahmet Yesevî Öğretisinde Âlim ve Ârif Olguları". Diyanet İlmi dergi. 52/4: 69-91.
İbn Manzur (1956). "Hikmet Maddesi". Lisanü'l Arab. C.XV. Beyrut:
Kalın, İbrahim (2017). "Hoca Ahmed Yesevî, Hüküm ve Hikmet. Bilig. Kış. Sayı 80. 1-15.
Kenjatay, Dosay (2003). Hoca Ahmet Yesevî'nin Düşünce Sistemi. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Ocağı Yayınları.
Köprülü, Fuad (1991). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
Küçükkaya, M. Askeri (2016). "Hoca Ahmed Yesevi'de İnsan Sevgisi". Diyanet İlmi dergi. 52/4: 113-128.
Ocak, Ahmet Yaşar (2000). "Türk Dünyasında Ahmed Yesevî

Yesevîlik Kültürünün Yayılışı: Bir Sûfî Kültürünün Yeniden Güncelleşmesi”. Yesevîlik Bilgisi. Edit. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatcı. Ankara: MEB.
Toprak, Funda (2017). “İnsan-ı Kâmil’e Bakışlarıyla Yusuf Has Hacip ve Hoca Ahmed Yesevî”. Bilig. Kış. Sayı 80. 95-122.
Uyanık, Mevlüt (2016). “Yeni Bir Türk-İslam Medeniyeti Tasavvuru İçin Hoca Ahmed-i Yesevî Ve Yön#teminin Önemi”. Diyanet İlmi dergi. 52/4: 191-213.
Yümni, Sezen (2005). Hümanizm ve Türkiye, İstanbul:

KAŞIK USTASI AHMED

Giriş

İlim rivayetlerle değil, belgelere dayanan gerçeklerle ilgilenir. Milletin dünyasında önemli yere sahip, sevilen şahsiyetlerin hayatı etrafında pek çok rivayetler, menkıbeler şekillenir. Gerçek hayatı bu rivayetler ve menkıbelerle açıklamak insanı yanıltabilir. İlim belgelere dayalı gerçeklerle, menkabelere dayalı ifadeleri birbirinden ayırt edip, gerçeğe ulaşma sanatıdır diyebiliriz (Eraslan, 2016, s. 43-45).

Türkistan'dan yanan ışık, başka bir âlemden doğan keramet güneşi değil; bir ana-babadan doğan, ete kemiğe bürünen, hata eden, tövbeyi bilen bir kul olarak temiz dili ile Ahmed Yesevî'nin ışığıdır. Onu ancak etiyle kemiğiyle bir yaratılmış olarak ele alabildiğimiz takdirde, kerametlerinin ardında ulaşılmayacak biri olarak tahayyül etmeyi bırakabiliriz. Bunun Ahmed Yesevî'nin değerinin düşmesine değil, gönüllere biraz daha yaklaşmasına vesile olacağı inancındayım.

Milletler kendi tarihinde yaşamış, büyük işler yapmış kimselere insanüstü sıfatlar yükleyerek onları daha da yüceltme eğiliminde olmuştur. Bu durum, kişilerin ilgisini çekmek için önemli olsa da insanî özelliklerin ikinci plana

atılması, Ahmed Yesevî'nin bir insan olarak örnek alınmasının önünde engel oluşturmaktadır. Elbette bazı tarihî, dinî şahsiyetlere Allah tarafından verilen olağan dışı özellikler vardır; ancak bunun, ayrıca verildiğini, aslında insan yaratılışında bulunmadığını bilmemiz gerekmektedir. Bu özellikleri ya da keramet adı verilen olguları, birinci planda tutarak insan kimliğini gölgede bırakmış oluyoruz. Sözlü geleneğe sahip bir millet olarak, yaşamış kimseleri ya da yaşanmış olayları sözlü bir şekilde geleceğe aktarmış; bu aktarım esnasında ise insanları ve olayları hayal dünyamızda yoğurarak yeni kimlikler kazandırmışız.

Bu durum, olayları değerlendirirken kesin sonuçlara varmak konusunda bir takım zorluklara neden olmuştur. Ancak yine de doğruluk ve gerçeklik kavramlarını insan üzerinden geliştirebilirsek, insanüstü özellikler, edebi eserlerin konusu olacak, insan ise tüm canlılığıyla yanı başımızda duracaktır.

Ahmed Yesevî'ye yaşadığı dönem ve coğrafya açısından baktığımızda çağının ve kültürünün getirdiklerine uygun hareket ettiğini görürüz. Onu, o devrin içinden çıkıp bu devirde değerlendirebilirsek, değişmeyen olguların dışında değişebilecek, günümüze uygun hâle getirilebilecek pek çok şey olduğunu görebiliriz. Zeybek (2010, s. 52), basit ama dikkatimizi çekmeyen bir yönü bizlere şu cümle ile gösteriyor:

"Dokuz yüz yıl önce Müslümanlar, kaşıkla yemek yesin diye kaşık yapan Ahmed Yesevî nerede; bugünkü çağda bile elle yemeyi sünnet sananlar nerede?"

Peygamber sevgisinin birebir onun içinde yaşadığı kültürü taklit ile olmayacağını çok iyi anlayan Ahmed Yesevî'yi örnek alabilmemiz için onu, içinde bulunduğu çağdan ve keramet yığınından kurtarmamız gerekmektedir. Bunu da, hikmetlerini dahi, sadece olağandışı insanlara has özellikleri

yansıtmış ya da sadece tasavvuf erbabı bunlardan sorumluymuş şeklindeki ön yargıyı kırarak başarabiliriz. Apak (2010, s. 68)

Peygamberimizin insanî yönünün ön plana çıkarılması ile ilgili şunları söylemektedir:

"Allah Resûlü'nün (s.a.v) anlaşılmasında onun insanî yönünün ön plana çıkarılması demek, ilahî tarafının, gösterdiği mucizelerin geri plana alınması, kısacası onun risalet yönünün ikinci derecede değerlendirilmesi anlamına gelmez."

Bu durumun sadece Peygamberimizin gösterdiği mucizeler için değil, diğer tarihi, dinî şahsiyetlerin gösterdiği keramet adı verilen olgular için de geçerli olduğu düşünülebilir.

Ahmed Yesevî yaşadığı coğrafyada milletinin gönül dilini anlamış ve bu lisan ile konuşmuştur. Arap, Fars dili dünyasından değil, Türkistan'ın en ücra köşelerinde ip eğiren, maniler söyleyen ak saçlı anaların apak diliyle tüm Türk dünyasına bu gönül lisanını öğretmiştir.

Yesevî'nin dili temiz Türkçe olsa dahi onun hikmetlerini çorak bir toprağın suyu emmediği gibi gönlümüzün üstünde tutarsak tıpkı geçip giden günleri anlayamadığımız gibi bu hikmetleri de anlayamayız. O sözleri özümsemeli, gönlümüzde filizlendirmeli, ardından tüm bunları günlük hayatımıza uyarlayarak amel hâline getirmeliyiz.

"Bilinçsiz âlim amel etmeden yolda kalır,
Okuyup anlamaz, dünya malını ele alır,
Bencillikten bilinçsiz ömrünü zayi eder,
Kalpte Hayy zikrini söyleyin dostlar"
(Zeybek, 2014, s. 305).

1. Kaşık Ustası Ahmed Yesevî

Ahmed Yesevî ailesi itibariyle bakıldığında fakir bir çevrede büyümemiş, mütevazı bir hayat sürmek şahsî tercihi olmuştur (Tosun, 2017, s. 19-20). Dergâha bağış olarak gelen ya da hediye edilen malları şahsı ve ailesi için kullanmamıştır. Elinin emeği ile rızkını kazanmaya ise büyük önem vermiştir. Derviş olmak niyetiyle dergâha gelen kimselerin de evvela bir işinin olması gerektiğini vurgulamıştır.

"Sûfi olmayıp neylesin, evde yapacak işi yok,
Sûfilik iddiası eder halka vermeye aşı yok"
(Yesevî, 2016, Hikmet:119).

Sûfilik, yani tasavvuf yolunda olan kimsenin önce bir işinin olması, sonra halka aş verebilecek konuma gelmesi gerekir (Zeybek, 2010, s. 102). Ahmed Yesevî de ailesinin geçimini sağlamak için kaşık, kepçe yontmuş ve onları satarak geçinmiştir (Karaosmanoğlu, 2016, s. 37). Gerçek hayatta kaşıkçılık yapmış olsa da "Kaşık Ustası Ahmed" başlığının sembolik bir anlamı olup onun da insan olduğunu ve insani özellikler ile donatıldığını ifade etmektedir. Bu bölümde, Ahmed Yesevî'nin insan yaşamına özgü belli adımlarına ve olaylar karşısında verdiği insanî tepkilere yer verilmiştir.

Ahmed Yesevî bugün Kazakistan'da bulunan Çimkent ilinin batısında, Sayram şehrinde dünyaya gelir (Zeybek, 2010, s. 97). Annesi ile birlikte geçirdiği zaman yok denecek kadar az olduğu için ona annelik yapan ablası Gevher Şehnaz, kısa zaman sonra babaları Şeyh İbrahim'in vefatıyla babalık da yapmaya başlamıştır. Olağanüstülükler gösteren bir çocukluk döneminden bahsedilse de bu, onun bir çocuk olduğu gerçeğini değiştirmez. Henüz küçücük bir çocukken dahi bu denli olağanüstülükler ile anılması, insanlar arasından biri olmadığı izlenimini veriyor ki bu

durum onun gerçekliğini ve yaşamsal boyutunu ikinci plana atıyor. Kendi dilinden bakacak olursak, hayatını anlattığı hikmetlerinde de olağanüstülükler olduğunu görürüz (Yesevî, 2015, Hikmet: 2):

"Altı yaşta durmadan kaçtım insanlardan,
Göğe çıkıp ders öğrendim meleklerden;
İlgimi kesip bütün tanıdık bağlardan;
O nedenle altmış üçte girdim yere."

Bütün bu yazılanlara gerçeklik penceresi ile bakacak olursak bir şeylerin ters gittiğini anlarız. Küçük yaşta bir çocuk iken göklere çıktığını, meleklerden ders aldığını, herkesten ilgisini kestiğini söylüyor. Ancak bunun manevî âlemde olduğunu düşündüğümüzde gerçekliğe uygun hâle getirmiş oluruz. Tabi ki olağanüstü bazı vasıflar ve durumlar olabilir, ancak bunları yalnızca gerçeklik çerçevesine koyduğumuzda örnek alınabilecek insan modeli ortaya çıkabilir.

Ahmed Yesevî'nin henüz küçükken bilinmeyen bir nedenle Yesi'ye gelmiş olabileceği düşünülür (Köprülü, 1976, s. 63). Burada Arslan Baba'nın himayesinde bir yıl eğitim almış, bu bir yılın ardından Arslan Baba ebedî âleme intikal etmiştir. Ondan bir yıl içinde öğrendikleri maddî anlamda çok fazla olmasa da manevî anlamda, "melametin esaslarını aldığını" söyleyebiliriz (Eraslan, 1995, s. 804). Arslan Baba'nın etkisini Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde görmek mümkün (Yesevî, 2015, Hikmet:18):

"Yedi yaşta Arslan Baba Türkistan'a geldiler,
Başımı koyup ağladım, hâlimi görüp güldüler,
Binbir zikrini öğretip merhamet eylediler;
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük."

Arslan Baba ile ilgili rivayetler de hayli fazladır. Rivayetler

Peygamberimizden hurma alıp onu ağzında sakladığını, ardından nice yüz yıl sonra Ahmed Yesevî'yi Sayram'da bularak hurmayı ona verdiğini söyler. Ancak Fuad Köprülü, Arslan Baba'nın Ahmed Yesevî'nin babası Şeyh İbrahim'in kardeşi olabileceğini söylemektedir (Algar, 1991, s. 400). Onun efsanevi bir şahsiyet olmadığı orada yerleşerek mürşitlik yaptığı Arslan Baba'nın Otrar'daki türbesinin yanında bulunan Kırlangıç Baba ve Şahin Baba türbelerine bakıldığında anlaşılıyor (Bice, 2016, s. 70). Demek ki mürşitlik yapmış ve ardında postunu emanet ettiği kimseler bırakmıştır. Arslan Baba'nın ağzında saklayarak Ahmed Yesevî'ye verdiği hurma ise, tasavvufi hakikatleri, Peygamberimizin mirası olan ledünnî ilim ve marifeti ona ulaştırdığını gösterir. (Bice, 2016, s. 68).

Ahmed Yesevî, Yaşnâmesinin bulunduğu hikmetinde yirmi yedi yaşında Yusuf Hemedânî'ye bağlanarak gerçek hocasını bulduğunu bildirmektedir (Eraslan, 2016, s. 45). Bir süre onun yanında kalmış, Yusuf Hemedânî'nin vefatına yakın, posta oturacak üçüncü vâris olarak belirlenmiş, bir zaman postta oturduktan sonra rivayete göre bir işaret ile Yesi'ye dönmüştür (Bice, 2016, s. 85). Bir nefis ile donatılmış, evlenmiş, İbrahim adlı bir oğlu ile Gevher Şehnaz ya da Gevher Hoşnas adlı bir kızı dünyaya gelmiştir. (Köprülü, 1976, s. 77). Ancak rivayete göre Ahmed Yesevî'nin oğlu İbrahim, Ahmed Yesevî henüz hayattayken vefat eder (Karaosmanoğlu, 2016, s. 43).

Hâkim Süleyman Ata, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden birisidir. İbrahim'in ölümü ile ilgili yazdıklarına baktığımızda Ahmed Yesevî'nin bu ölümden ne kadar etkilendiğini anlamaktayız (Karaosmanoğlu, 2016, s. 135). Hâkim Süleyman Ata'nın, İbrahim'in öldürülmesi ile ilgili yazdığı şiirin bir bölümü şu şekildedir (Sever, 2017, s. 142):

"Süpri halkı İbrahim'ning yolın tostı
Acıglanıb cehil birle suga bastı

Su içide İbrahim’ning başın kisti
Kolı kurup kattı biling dostlarım a” (1)

Burada Hâkim Süleyman Ata, İbrahim’in yolunu kestiklerini, sinir ve cahillik hâli ile suda boğduklarını, su içinde İbrahim’in başını kestiklerini, ellerinin kuruyup katılaştığını söylemektedir.

“Cigerguşım ferzendim dip na’ra tarttı
Hazret pirim köp yıgladı şevki arttı
Candin kiçken köp sufiler kanlar yuttı
Kanlar yutup nalan bolung dostlarıma”
(Sever, 2017, s. 142).

Ahmed Yesevî’nin “ciğerimin köşesi oğlum” diyerek bağırdığını, bu durumdan derin üzüntü duyarak çok ağladığını, nice sûfînin de bu durumdan çok etkilendiklerini bildirir.

Bunun içindir ki Ahmed Yesevî’nin soyu da Peygamber efendimiz (s.a.v) gibi kızından devam etmiştir. Köprülü, Ahmed Yesevî’nin ölüm tarihinin tahmini olarak 1166-67 olduğunu söyler (Köprülü, 1976, s. 72). Bunun 63 yaşında yer altına indiği tarih olduğu kabul edilirse doğduğu yıl 1103 olur (Carmuhammed-ulı, 2001, s. 25). Yer altına girdikten sonra zamanının büyük bölümünü ibadet ile geçirmiş, talebeler yetiştirmeye devam etmiştir. Dünya ile olan bağını koparmamıştır.

“Kul Hoca Ahmed tekbir deyip sohbete başla,
Hâyu heves ben-benliği uzak gönder,
Seherlerde dört dövünüp dinmeden çalış,
O sebeple Hak’tan korkup kabre girdim”
(Yesevî, 2015, Hikmet: 9).

Görüldüğü gibi Ahmed Yesevî, elini eteğini dünyadan en çok çektiği dönemde dahi durmadan çalışmakta ve durmadan çalışmayı öğütlemektedir.

Ölüm tarihi ile ilgili muhtelif görüşler olmakla birlikte, Muhammedrahim Carhammed-ulı (1992, s. 321-333), Ahmed Yesevî'nin bir hikmetine dayanarak, onun yüz yirmi beş yıl yaşadığını söyler. Bahsedilen hikmetin ilgili bölümü şu şekildedir (Yesevî, 2015, Hikmet: 10):

"Erenlerden feyz ve fetih alamadım,
Yüz yirmi beş yaşa girdim bilemedim,
Hak Teâlâ'ya ibadetlerimi kılamadım,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed."

2. Kul Hoca Ahmed

Hoca Ahmed Yesevî için Allah'ın rızasına ulaşmış bir kul olmak en önemli konudur. Bunu hikmetlerinde sıklıkla tekrarladığını görürüz (Yesevî, 2015, Hik#met: 21):

"Kul Hoca Ahmed rahmetinden ümit tutayım
Rabbim "benim kulum" dese şükrünü edeyim,
Kulum demeyip yüz çevirirse nasıl diyeyim
Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hadi".

Görüyoruz ki Ahmed Yesevî'nin arzusu da olağanüstülükler âleminde bir sır olarak anılmak değil, bilakis kul sıfatıyla Allah'ın rızasını kazanmaktır. Elbette Ahmed Yesevî'nin ilahî pek çok özellik ile donatıldığı, bâtın âleminin alelade bir insandan farklı olduğu inkâr edilemez. Ancak bütün bunların ötesinde bir insan olduğunu, alnına bir nefis yerleştirildiğini, nefsi terbiye iradesinin diğer insanlara verildiği gibi ona da verildiğini unutmamak gerekir.

"Nefsim beni yoldan çıkarıp hakir eyledi,
Çırpındırıp halka ağlamaklı eyledi,

Zikir söyletmeyip şeytan ile dost eyledi;
Hazırsın deyip nefis başını deldim ben işte”
(Yesevî, 2015, Hikmet: 1).

Nefis terbiyesi ile çok uğraşan Ahmed Yesevî, onu yenmeyi başarmıştır. İnsanın belli bir olgunluğa erişmesi için nefsini terbiye etmesinin önemi üzerinde sıklıkla durur. Nefsin hilelerinden, insanı doğru yoldan çıkarmasından bahsetmiş ancak ardından insana verilen iradenin nefsi yenebileceğini göstermiştir.

“Didar için kul oldum “âmin!” deyiniz,
Ey talipler hâlim görüp gamım yiyiniz,
Yolda kalan Kul Ahmed’e yol veriniz,
Yolu arayıp kul olup geldim bak işte.”

Ahmed Yesevî, kendisinin “yolda kalmış” olduğunu söyleyerek taliplerinin aşırı yüceltmelerinden korunmaya çalışmıştır (Zeybek, 2014, s.161). Hikmetlerinin büyük bölümünde bunu görmekteyiz. Hak yolun ne olduğunu dinleyeninin gönlüne nakşederken, melamet gereği kendini kötülemekte, bununla başkalarının nazarında kusursuzlaş-tırılmamaya çalışmaktadır.

“Ki bilmeden çok günah işledim
Gönülleri yıkıp mahzun eyledim”
(Yesevî, 2015, Hikmet: 32).

Allah (c.c) Abese Sûresi’ni Resulünün hatası üzerine indirmiştir. (2) Yaradılışça en mükemmel insanın hayatında bile iyilik-kötülük mücadelesinin bittiği bir son nokta bulunmamaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011, s. 555). Ahmed Yesevî de bir yaratılmıştı ve her insan gibi hatalar yapmıştı. İndirilen kitabı, İslam dinine geçmiş ancak İslam’ı yaşam felsefesi hâline getirememiş Türklere, hikmet diliyle anlatmıştır. Bütün bunları söylemeden evvel hata

yollarından, nefsin karanlık odalarından geçtiğini bilmemiz gerekir. O hâlde olağanüstülükler beklemeye gerek yoktur.

3. Ahmed Yesevî'nin Gözünden "Dünya"

"Dünya" kavramı tasavvuf geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Bu gelenekte bahsedilen dünyayı sadece içinde bulunduğumuz, yaşamsal faaliyetimizi sürdürdüğümüz gezegen olarak algılamak, son derece yanlıştır. Dünya kavramı tasavvufta insanı iyi işler yapmaktan alıkoyan her türlü faaliyet için de kullanılmaktadır. Dünya hayatı Kur'an'da bir oyun, eğlenceden ibaret görülür (En'am 6/32). Bu ayette, hayatı anlamlı ve değerli hâle getiren şeylerin Allah'ın rızasını kazanmayı ve O'na yakınlaşmayı umarak yapılan hayırlı işler olduğu anlatılır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006, s. 394). Tasavvufta dünyaya bağlılık, afet olarak tanımlanır. Ona bağlanmak afet olarak görülmüş; ancak bununla birlikte dünyanın bir ihtiyaç, dünya için çalışmanın farz olduğu da hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir (Erginli, 2014).

"Ey habersiz Hakk'a gönül yürütmedin,
Dünya haram, ondan gönül soğutmadın,
Nefisten geçip Allah'a doğru yönelmedin,
Bu nefis için ağlamaklı ve şaşkın oldum ben işte"
(Yesevî, 2015, Hikmet: 11).

Dîvân-ı Hikmet'te ve çoğunlukla tasavvuf edebiyatında, dünya derken sözün kelime anlamı da kastedilmektedir. Bu kelime ile adi, aşağılık işlerden bahsedilir. Yaşamakta olduğumuz dünya ve bu dünyaya verilen değer ayrı bir konudur. Dünya denilirken kastedilen ve terk edilmesi istenilen, insanı aşağı düşüren işlerdir. Ahmed Yesevî'nin yolunda olanlar, hayatın içinde olmalı, üretmeli, kazanmalı ve kazandığını gariplere, yetimlere dağıtmalıdır (Zeybek, 2014, s. 245).

Ahmed Yesevî hiçbir zaman dünyayı boşlamamış; insanın dünyaya gönderilme nedeninin sadece ibadet olmadığını çok iyi anlamış ve anlatmıştır. Bu yüzdendir ki Ahi Evran ve diğer Ahmed Yesevî dervişleri, Türk dünyasının muhtelif coğrafyalarına yalnızca ibadeti değil, Ahilik teşkilatı gibi sosyal bir kuruluşu da götürmüşlerdir (Ecer, 2001, s. 47-64). Ailesinin geçimini sağlamak için kepçe, kaşık yapıp satan ve insanları meslek edinmeye teşvik eden birinin, Allah'a yaklaşmak için dünyanın rızkını arka plana atarak yalnızca ibadet ile meşgul olduğu zaten düşünülmemelidir.

Dinimiz dolayısıyla tasavvuf geleneğimiz, dünyalık işleri değil, dünyadaki boş işleri terk etmeyi emretmiştir. Bu ikisi arasındaki ayrımı sağlıklı bir şekilde yapmamız gerekiyor, aksi takdirde Ahmed Yesevî'nin öğretisinianlayamayız. Anlayamadığımız için de hayatımızı bu doğrultuda yeniden şekillendiremeyiz. Yesevî'nin hikmetlerinde sıklıkla geçen dünya kavramını anlamak için, onun zaman anlayışına baktığımızda, zamanını üçe ayırdığını görmekteyiz (Yıldız, 2017):

Zamanının üçte birini ibadet ile, üçte birini ilimle, talebeler yetiştirerek, kalan üçte birlik kısmını ise, ailesinin geçimini sağlamak için kaşık, kepçe oyarak geçirmektedir. Sadece zamanını nasıl değerlendirdiğine bakarak dahi onun hayat felsefesini anlamak mümkündür. Allah'a ibadet ile geçirdiği vakit kadar, dünyadaki geçimini sağlamak için de emek harcamaktadır. Bu bize dünya ile ahiret hayatının arasındaki dengeyi nasıl kurmamız gerektiğini gösteren güzel bir örnektir.

Sonuç

Ahmed Yesevî her gün sokakta gördüğümüz insanlar kadar canlıydı. Yaşamış ve hayatın içinde olmuştu. Halkın derin sevgisini kazanmış insanların başına gelen, onun da başına

gelmiş; yaşayan bir insan olan Ahmed Yesevî, olağanüstülükler âleminde bir gölge olarak kalmıştır.

Sözlü geleneğe sahip olmamızın da etkisiyle sağlam yazılı kaynaklar edinmek noktasında sıkıntılar yaşasak da, Ahmed Yesevî'nin bir insan olduğu hakikatini ikinci plana atmadan, tıpkı o zamanda olduğu gibi, "örnek insan, feyz alınan kimse" hâline getirebiliriz. Ahmed Yesevî sadece menkabelerle tanınmaması gerekecek kadar kıymetli bir şahsiyet, hayatın tam içinde olması ve bütün canlılığıyla yol başçımız olması gereken birisidir. Bu açıdan bakıldığında onu yalnızca bilimsel toplantılarda ya da edebî eserlerde anmak yeterli olmayacaktır.

Bir Müslüman nasıl ki oturmasından, kalkmasından dahi anlaşılmalı, Ahmed Yesevî'nin öğretileri de her hareketimize işlemelidir. Onu layığıyla tanıdığımız ve tanıttığımız zaman göreceğiz ki yetiştirdiği talebeler doksan dokuz bin ile değil, milyonlar ile ifade edilecektir. Ahmed Yesevî'nin kim olduğu sorusuna verilen kalıp cümleleri yıkmak, onun yeniden rol modelimiz olacağı zamana kavuşmak için çalışmak gerekiyor. Onun dünyaya bakışını anlayabildiğimizde, dünyamızı yeniden şekillendirme fırsatımız olacaktır. Ahmed Yesevî zihniyetini bugüne taşıyarak günümüz şartlarında değerlendirebilirsek, onun ve dervişlerinin kurduğu sosyal yapıyı kuvvetli bir şekilde yeniden inşa edebiliriz.

Dünya, tamamıyla bırakılması gereken bir günah çukuru değildir. Ahmed Yesevî'nin dünyası, çalışmaktır, iki âlem için de çalışmak. Onun dünya anlayışını İslam'ın dünya anlayışı ile bir görmek gerekiyor. Müslüman her daim ilimle meşgul olmalı, üretmeli ve ürettiği ile ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermelidir. Ancak onun ihtiyaç sahiplerine yardım etme anlayışında, vererek nefsi tatmin etme değil, insanları elindekini paylaşabilecek bir konuma getirme anlayışı hâkimdir. Bunu, dergâha derviş olmak gayesiyle

gelenleri meslek edinmek konusunda teşvik etmesinden anlayabiliriz.

Ahmed Yesevî'nin insanî yönü, kul sıfatı ve dünyaya İslam penceresinden bakışının anlaşılması gerekmektedir. O, Hak dini yeni kabul etmiş ancak onu özümseyememiş Türklere, hikmetlerinin güzel dili ile İslam'ı yeniden anlatırken, dilinde ve hayatında sadelikten ayrılmamıştır.

İslam'ı Türk'ün kültürü ile harman ederek Türk-İslam medeniyetinin temel taşlarını döşeyen Ahmed Yesevî, tüm sadeliği ile anlaşılması ve bu sadelik ile günlük hayatımıza kadar yerleşmesi gereken biridir. Onun hikmetlerinin ve hayat felsefesinin yalnızca tasavvuf ehli için geçerli olduğu düşüncesini kırarak, Ahmed Yesevî'yi bir yaratılmış, menkabelerin ötesinde bir insan olarak görmek, onun değerini düşürmeyecek, yüz yıllar sonra dahi onu tanıyan insanlar, örnek alınacak bir şahsiyet olarak göreceklerdir. Ahmed Yesevî gibi şahsiyetleri örnek almaya, hayatımızı şekillendiren fikir adamı olarak görmeye ihtiyacımız var. Yüz yıllar önce bize verilen mesajı anlayabilmemiz için görülmeyen Ahmed Yesevî'yi görmeli ve onu bu açıdan tekrar okumalıyız.

HAMİYET ÖZER

II. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî
Sempozyumu Bildirileri, S. 397-404

(1) Rivayete göre Ahmet Yesevî'ye karşı kin besleyen Suri (Savran) halkı ondan intikam almak için bir ağaç altında uyumakta olan oğlu İbrahim'i öldürmüş, başını kesmiş, onu bir havluya sararak Ahmed Yesevî'ye göndermişlerdir. Ahmed Yesevî, başı getirenlere bunun ne olduğunu sorduğunda yeni yetişmiş, turfanda kavun getirdiklerini söylemişlerdir (Köprülü, 1976, s. 40).

(2) Bu sûre, gözleri görmeyen İbn Ümmi Mektum hakkında indirilmiştir: O, Hz. Peygamber'e gelerek," Ya Resulullah beni irşat buyur / bana yol göster" deyip durmaktadır. Resulullah'ın yanında

ise müşriklerin büyüklerinden birisi bulunmaktadır. Resulullah, gözleri görmeyen bu adamdan yüz çevirmiş, diğerine yönelerek "söyleyeceğinde bir sakınca görüyor musun?" demiş, "Hayır" karşılığını almıştır. İşte sûre, bu durum neticesinde indirilmiştir. (Tirmizî, Tefsir-u Sûre-yi Abese, 1).

KAYNAKÇA:

Algar, H. (1991). TDV İslam Ansiklopedisi . TDV İslam Ansiklopedisi Web

Apak, A. (2010). "Günümüzde Hz. Peygamber'in Doğru Anlaşılması Üzeri#ne Düşünceler", Uludağ Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Dergisi (s. 68).

Bice, H. (2016). Pir-i Türkistan. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

Carhammed-ulı, M. (1992). "Hoca Ahmet Yesevî'nin Hayatı Hakkında Yeni Deliller ve Onun Bilinmeyen "Risale" Adlı Eserinin İlmi Değeri", M. Şeker, & N. Yılmaz (Dü) içinde, Ahmed-i Yesevî Hayatı, Eserleri Tesirleri, (T. Tekin, Çev.:, s. 321-333).

Carmuhammed-ulı, M. (2001). Hoca Ahmet Yesevî ve Türkistan.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2006). Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir II.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2011). İlmihal II İslam ve Toplum.

Ecer, A. V. (2001). "Ahmet Yesevî Dervişi Ahi Evren ve Kayseri'de Ahilik", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(11), 47-64.

Eraslan, K. (1995, Kasım). "Ahmet Yesevî", Erdem Dergisi, 7(21), 804.

Eraslan, K. (2016). "Ahmet Yesevî",1. Uluslararası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu (s. 43-45).

Erginli, Z. (2014). "Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünya Algısına Toplu Bir Bakış",Uludağ Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Dergisi, 15(2), 13-76.

Karaosmanoğlu, İ. (2016). Türk İrfanının Piri Hoca Ahmet Yesevî, Koca#eli: Sinka.

Köprülü, M. F. (1976). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sever, M. (2017). Hakim Süleyman Ata Hikmetler ve Kıssalar, Ankara:

Tosun, N. (2017). Ahmet Yesevî, Ankara

Yesevî, A. (2016). H. Bice (Dü.) içinde, "Divan-ı Hikmet".

Yıldız, M. (2017, Eylül 27). Anadolu Ajansı: http://aa.com.tr/tr/turkiye/ho#ca-ahmet-Yesevînin-hayati-ve-dusunceleri-konferansi-duzenlendi/921063 adresinden alınmıştır.
Zeybek, N. K. (2010). Allah'a Aşk ile Ulaş Ahmet Yesevî ve Hikmetleri
Zeybek, N. K. (2014). Aşk Yolu Hoca Ahmet Yesevî ve Hikmetleri

TÜRK KÜLTÜRÜNDE
AHMED-Î YESEVÎ'NİN YERİ VE ÖNEMİ

Bugünkü tarihi bilgilerimize göre Türk halk müslümanlığının adı bize kadar intikal etmiş ilk mübeşşiri sayılan ve bu yüzden de Pir-i Türkistan diye tanınan Ahmed-i Yesevî, bilindiği gibi ilim alemince ilk defa, merhum Fuad Köprülü tarafından yayınlanan Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (İstanbul 1918) isimli klasikleşmiş araştırma sayesinde tanınmıştır. Ondan bugüne kadar da Türkiye'de ve Batı'da bu konu, yine F. Köprülü'nün bizzat kendi tarafından İslam Ansiklopedisinin Türkçe baskısı için kaleme alınan "Ahmet Yesevî" maddesinden başka, bilinenlere katkı niteliğinde herhangi bir araştırmaya şahit olmamıştır. Tabii bu değerlendirmeden, bugün Ahmed-i Yesevî'nin türbesini ve geleneklerini barındıran Kazakistan'da yapılan araştırmalar hariç tutulmalıdır. Fakat Türkiye bugüne kadar bunlara ulaşmak imkanını ancak yeni elde etmektedir.

Buna paralel olarak, uzun asırlardan beri, ilmi muhitler ve belirli sufi çevreler hariç tutulursa. Batı Türkleri, dolayısıyla Türkiye Türkleri, Ahmed-i Yesevî'yi pek fazla tanıma imkanı bulamamış; bir Mevlana Celaleddin-i Rumi, bir Hacı Bektaş-ı Veli, bir Yunus Emre veya Hacı Bayram-ı Veli ölçüsünde bağlanma derecesine erememişlerdir. Fakat öyle görünüyor ki, bundan sonra bu muhterem atalarını daha iyi tanıma

fırsatı bulacaklar ve kendi köklerini daha iyi keşfetme ve anlama imkanına kavuşacaklardır. Bize öyle geliyor ki Ahmed-i Yesevî, vaktiyle hayatta iken oynadığı tarihi rolün bir benzerini bir kere de ölümünden sonra oynayacak ve Türkiye Türkleri ile diğer Türk Dünyası arasında kurulmaya çalışılan kültür köprüsünün en önemli kemerlerinden birisini teşkil edecektir.

Ahmed-i Yesevî'yi tanımak, İslâm'ın Orta Asya macerasını tanımak demek olduğu kadar, Türk müslümanlığını da tanımak demektir. Türk müslümanlığını tanımak ise, İslam'ın dünya yüzündeki en önemli ve en evrensel çehrelerinden birini tanımak anlamına gelir. Türk halk sufilik geleneği, bize intikal eden kaynaklarına bakılırsa, bu geleneğin coğrafi ve kronolojik safhalarını bir arada yansıtan üç evliya veya sufi zümresinden bahseder:

1) Türkistan Erenleri
2) Horasan Erenleri
3) Rum Erenleri

Bunlardan birincisi, Orta Asya'da İslam'ın yayılmasına ön ayak olan erken Türk sufilik geleneğini, ikincisi bu birincisinin de kaynağını teşkil eden ve aynı zamanda üçüncüsünü de geniş ölçüde etkileyen Horasan Melametiyyesi'ni, üçüncüsü ise Anadolu'da oluşmuş sentezi temsil ederler:

İşte Ahmed-i Yesevî, ilhamını Horasan Melametiyye'sinden alan, ama, merhum Köprülünün ifade ettiği üzere, bunu Orta Asya Türkleri'nin kültür ortamına uyarlıyarak bir çeşit Türk müslümanlığı meydana getiren Yesevîlik tarikatının kurucusudur. Biz, Ahmed-i Yesevî'nin kim olduğuna, nasıl bir kültürün ve islam anlayışının temsilcisi bulunduğuna, sufilik anlayışına, misyonuna, kurduğu tarikatın mahiyet ve yapısına dair şahsi düşüncelerimizi ve mütalaalarımızı, geçen yıl Ankara'da Eylül ayında Kültür Bakanlığı Halk

Kültürünü Araştırma Dairesi tarafından yapılan I. Milletlerarası Ahmet Yesevî Sempozyumu'nda dile getirmiş olduğumuzdan, burada yalnızca tarih perspektifi içerisinde Türk dünyasında Ahmed-i Yesevî'nin bugünkü yerine kısaca temas etmek istiyoruz.

Önce şunu hemen belirtelim ki, geçen yılki bildiride de geniş ölçüde tartıştığımız üzere, Ahmed-i Yesevî'yi ve Yesevîliği;
a) Nakşibendilik öncesi (XIV. yüzyılın ikinci yarısından önce),
b) Nakşibendilik sonrası (XV. yüzyıldan sonra)

olmak üzere ele almak gerekir. Tarihte yaşamış Ahmed-i Yesevî'yi birinci dönem yansıtır, ikincisi ise, daha çok, Nakşibendilik geleneklerinin süzgecinden geçmiş ve aslından bir hayli farklılaşmış Ahmed-i Yesevî"yi yansıtmakta olup, bugünkü Orta Asya Türk kültüründeki Ahmed-i Yesevî ve Yesevîlik imajının da temelini oluşturur.

Ahmed-i Yesevî'nin ve Yesevîliğin, ve tabiatıyla buna bağlı geleneklerin, Orta Asya (eski Maveraünnehir)'dan başlıyarak zaman içinde batıya doğru çeşitli Türk memleketlerinde tanınıp yayılmasını sağlayanlar, hiç şüphe yok ki, daha onun sağlığından itibaren kendilerini bu işe adayan halifeleri olmuştur. Biz bu halifelerin kimler olduklarını, ancak XV. yüzyıldan sonra, yani Nakşibendi gelenekleri dahilinde yazılan Reşehatü Ayni'l-Hayat (Hüseyin.b. Ali el-Vaiz el-Kaşifi) ve Cevahiru'l-Ebrar min Emvaci'I-Bihar (Hazini)" gibi konuyla ilgili temel nitelik taşıyan kaynaklardan öğrenebiliyoruz (Yesevîliğin-Ahmed-i Yesevî'nin Divan-i Hikmeti'i dahil - kendi kaynakları elimizde olmadığı için bugün yapılacak başka bir şey de yoktur).

Bunlara göre Ahmed-i Yesevî'yi ve Yesevîliği Hakim Ata (Süleyman Bakırgani) (Öl. 1186), Mansur Ata (Öl. 1199), Said Ata (1218) vb. halifeler Türkistan'a yaydılar.

Buradan Harezm (yaklaşık olarak bugünkü Türkmenistan) sahasına geçildi. Moğol istilasına tekaddüm eden 1210'lu yıllarda Yesevîlik Horasan ve Azerbaycan'a girdi. Moğol istilasıyla birlikte de bütün bu sayılan mıntakalardan vuku bulan göçlerle Anadolu'ya nüfuz etti.

Aynı yıllarda Yesevîliğe çok benzeyen ve Tacü'l-Arifin Seyyid Ebu'l-Vefa (Öl. 1105) tarafından kurulan Vefailik, Dede Garkınla Anadolu'ya ayak bastı. Diğer yandan da kendi öz memleketinde, yani Maveraünnehir (yani bu günkü Kazakistan)' de Nakşibendiliğin doğuşuna kadar, yaklaşık iki yüzyıl orijinal haliyle sürdü. Ayrıca XIII. yüzyıl başla-rında İran'da Kutbu'd-Din Haydarın kurduğu Haydariliğin oluşmasına büyük katkıda bulunarak bu kanalla da bir yandan Hindistan'a kadar yayılırken, diğer yandan Anadolu'ya girdi.

Şunu unutmadan hemen belirtelim ki, bu dönemde Yese-vîlik, hem Orta Asya'da, hem de Anadolu'da, Ahmed-i Yesevî'nin gerçek tarihi şahsiyetine ve içinde yayıldığı göçebe Türk boylarının sosyo-kültürel yapılarına uygun olarak heterodoks bir nitelik taşımaktaydı. Bugünkü bilgilerimiz, Yesevîligin pek tabii olarak onu doğuran Melameti-Kalenderi sufiliği ile sıkı sıkıya bağlı bulunduğunu, XIII-XV. yüzyıllar Anadolu halk sufiliğinin de geniş ölçüde bu sufi mektep tarafından sımsıkı kavranmış olduğunu daha iyi görmemizi sağlamaktadır.

XIII. yüzyılın' ilk çeyreğinde, merhum Köprülü'nün göster-diği üzere, Anadolu'ya bu hüviyeti temsilen gelen Yesevî ve Hayderi dervişleri, Ahmed-i Yesevî'nin vefatından sonra geçen yarım yüzyıllık bir süre içinde oluşan Ahmed-i Yesevî ile ilgili bütün yazılı ve sözlü gelenekleri olduğu gibi buraya taşıdılar. Ahmed-i Yesevî her iki tarikatın da ortak evliyası oldu. Hatta bu devirde Ahmed-i Yesevî'nin menkıbelerini anlatan bir de Menakıb-ı Hace Ahmed-i Yesevî isimli bir eserin kaleme alındığını biliyoruz. XV. yüzyıl sonlarına

kadar varlığı bilinen bu menakıbname eğer bugün elimizde olsaydı, belki onun hakkında daha çok bilgimiz ve Nakşibendi kaynaklarını kontrol imkanımız bulunacaktı.

Bununla beraber, bize ulaşmayan bu menakıbnameden, XV. yüzyılın sonlarında Bektaşilik geleneği içinde kaleme alınan Velayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli'nin yazarı Uzun Firdevsi faydalanmış ve özet olarak da olsa, Ahmed-i Yesevî'ye ait bir yazılı metin meydana getirmiştir. Velayetname'deki bu metin, Nakşi kaynakları dışında, üstelik Anadolu'da meydana getirilmiş tek metin olması itibariyle bizim için büyük bir önemi haizdir.

Her halükârda bugün, Yesevîliğin Anadolu'da daha XIII. yüzyılda, başında Hacı Bektaş-ı Veli (Ö1.1270)'nin bulunduğu Haydarilik tarafından eritildiğini, Haydariliğin, Hacı Bektaş kültürü etrafında gelişen bir kolunun XVI. yüzyıl başlarında bağımsız hale gelerek Bektaşilik tarikatı'nı oluşturduğunu çok iyi biliyoruz. Böylece Yesevîliğin XIII. yüzyılda Anadolu'ya taşıdığı Ahmed-i Yesevî ile ilgili bütün geleneklere bu yüzyılda Haydariliğin, XV. yüzyıl sonlarında da Bektaşiliğin varis olduğunu; XV. yüzyılda yayılan Rumeli fetihlerine paralel olarak Bektaşiliğin Balkanlara geçtiğini ve onun aracılığıyla da Ahmed-i Yesevî geleneklerinin buralarda tanınma imkanına kavuştuğunu söyleyebiliriz.

Burada unutulmadan altı çizilecek husus, Ahmed-i Yesevî geleneklerinin Anadolu ve Rumeli sahasında XV. yüzyıla kadar yalnızca Haydari Tarikatı çevrelerine; XVI. yüzyılda ise buna paralel olarak Bektaşi muhitlerine inhisar etmiş olduğudur. Diğer yandan yine XV. yüzyılda Nakşibendiliğin Anadolu'ya daha doğrusu Osmanlı imparatorluğu sınırları içine girmesiyle birlikte, bu defa Nakşibendiliğin yapısına uygun bir biçimde iyice sünnileşmiş bir Ahmed-i Yesevî imajı birincisine paralel bir şekilde gelişti. Böylece bir yanda Bektaşiliğin yapısına, diğer yanda Nakşibendiliğin karakterine uygun iki Ahmed-i Yesevî ortaya çıktı ve

günümüze kadar geldi. Burada şu vakıanın altını çizmek zorundayız ki, Anadolu'dan Balkanlara kadar uzanan geniş alan içerisinde Ahmed-i Yesevî, belirtilen bu iki tarikat çevresinin dışında ve hatta halk arasında pek tanınmak durumuna gelemedi ve hiç bir zaman Anadolu ve Rumeli'de yaşamış sufiler kadar popüler olamadı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Ahmed-i Yesevî'nin asıl mühim rol oynadığı saha, bizzat kendisinin ve Yesevîliğin doğduğu Türkistan sahası oldu. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Muhammed Bahaü'd-Din-i Nakşibend (öl.l389)'in kurduğu Nakşibendilik, merhum Fuad Köprülünün ifadesiyle, Maveraünnehr'in büyük İslâm merkezlerindeki Sünni İran kültürünün Türk-Moğol paganizmine karşı bir aksülameli olarak tarih sahnesine çıkarken buralarda şöhreti çok yaygın ve saygın bir evliya hüviyetiyle yaşamakta olan Ahmed-i Yesevî'nin hatıralarından geniş ölçüde yararlandı. Bir yandan Ahmed-i Yesevî'nin eski imajı giderek Nakşibendiliğin doktrin yapısına uygun bir manzara kazanırken, diğer yandan onun Divan-ı Hikmet'i, aynı doğrultuda zaman içinde revizyona tabi tutuldu, İçine aynı tarzda söylenmiş başka hikmetler karıştı ve böylece zamanımıza kadar geldi. İşte bugün elimizde bulunan çeşitli Divan-ı Hikmet nüshaları, tıpkı bizde Yunus Emre Divanı'nın uğradığı maceranın bir benzerinin sonucu olarak oluştu. Bu yüzden bugün Ahmed-i Yesevî'nin ağzından çıkan hikmetleri toplayan bir Divan-ı Hikmet nüshasına sahip değiliz.

Bu değişim ve uyarlanma süreci sonunda, bir Melameti-Kalenderi şeyhi olan Arslan Baba'nın en ileri gelen halifesi Ahmed-i Yesevî, Nakşibendiliğin oluşmasında katkısı bulunan ve Hacegan diye anılan silsilenin bir üyesi olarak takdis olunmağa başlandı ki, Hace unvanını alışı bu sebep-ledir.
Bundan sonra o artık hep Hace Ahmed-i Yesevî diye

günümüze kadar anılagelecektir. Böylece Ahmed-i Yesevî ile Nakşibendiliğin özdeşleşmesi süreci tamamlanmış oluyordu. Ahmed-i Yesevî artık XV. yüzyıldan itibaren çeşitli Orta Asya Türk ülkelerinde ve özellikle bugünkü Kazakistan'da İslamiyet'in, özellikle de halk islamlığının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve adeta İslamiyet'le özdeş sayılır olmuştur.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru bu havaliden kalkarak II. Selim zamanında İstanbula gelip yerleşen Hazini, Maveraün-nehir'deki seyahatları esnasında derlediği Ahmed-i Yesevî menkıbelerini işte bu çerçeve içinde kaleme almış ve yukarda zikredilen Cevahiru'l-Ebrar isimli eserini III. Murad'a sunmuştur. Burada anlatılan Ahmed-i Yesevî artık tam manasıyla güçlü bir kültür konusu olarak buralar halkının hafızasına yerleşmiş ve islami değerler bütününün timsali haline gelmiştir. Bu itibarla bir anlamda Ahmed-i Yesevî'yi ve etrafında teşekkül eden gelenekleri anlamak demek, Orta Asya müslümanlığını anlamak demek olacaktır.

Öyle ümid ediyoruz ki, önümüzdeki yıllar, diğer yönlerden olduğu gibi, bu yönden de bize geniş imkanlar tanısın ve Türkiye'deki bilim adamlan, Ahmed-i Yesevî'yi kendi öz memleketinin toprakları üzerinde tanımak ve araştırmak fırsatına kavuşsunlar. Böylece, uzun asırlar boyu birbirinden ayrı kalmış Batı Türk dünyasının Ahmed-i Yesevî'si, Doğu Türk dünyasının Ahmed-i Yesevî'si ile birleşerek bütünü tamamlasınlar. Böylece Türkiye ile Asya'daki Türk devletleri arasında sağlam bir şekilde kurulmasını arzu ettiğimiz kültür köprüsünün büyük bir taşı da yerine konmuş olur.

Prof Dr. AHMET YAŞAR OCAK

Vakıf Haftası Dergisi, Sayı: 10 (1993), S. 35-37

Hoca Ahmed Yesevî Türbesi

MENKIBELERİ

Ahmed Yesevî'nin hayâtı hakkında eski kaynaklardaki bilgiler oldukça sınırlıdır. O, Türk Dünyasında, gerçek hayâtından ziyade menkıbeleri ile tanınmıştır. Bu menkıbelerden bir kısmı onun hayâtı ve düşünceleri hakkında fikir verecek nitelikteyken, diğer bazıları halk muhayyilesinin ürünüdür. Kendisine ait birçok menkıbeden bazıları şunlardır:

Arslan Bâb, menkıbeye göre, ashâbın önde gelenlerinden idi. (Bâb, şeyh demektir. Bu kelime sonraları bazı eserlere Baba diye geçmiştir). Hz. Peygamber'in gazâlarından birinde ashâb-ı kirâm aç kalarak peygamberin huzuruna geldiler ve biraz yiyecek istirham ettiler. Hz. Peygamber'in duâsı üzerine Cebrâil (a.s) Cennetten bir tabak hurma getirdi. Fakat o hurmalardan bir tanesi yere düştü. Cebrâil (a.s.) dedi ki:

"Bu hurma sizin ümmetinizden Ahmed Yesevî adlı birinin kısmetidir." Her emanetin sâhibine verilmesi tabiî olduğu için Hz. Peygamber, ashâbından birini bu iş ile vazifelendirmek istedi. Neticede hurmayı Arslan Bâb'ın ağzına attı ve çok sonraları yaşayacak olan Ahmed Yesevî'nin terbiyesi ile meşgûl olmasını söyledi. Dört yüz küsür yıl yaşayan Arslan Bâb, Sayram'a yahut Yesi'ye geldi ve vazifesini yerine getirdi. Bazı soy şecerelerinde Arslan Bâb, Ahmed Yesevî'nin babası İbrahim Şeyh'in akrabası olarak

görülmektedir. Muhtemelen Arslan Bâb'ın âlem-i mânâda (rüyada) gördüğü bu hurma hâdisesi sözlü rivayetlerde değişmiş ve bu menkıbe meydana gelmiştir.

***

Ahmed Yesevî hazretleri vakitlerini üçe ayırırdı. Günün büyük bölümünde ibâdet ve zikirle meşgûl olurdu. İkinci kısmında talebelerine zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretirdi. Üçüncü bölümünde ise alın teri ile geçimini sağlamak üzere tahta kaşık ve kepçe yaparak bunları satardı. Bir rivayete göre, onun hâlden anlar bir öküzü vardı. Bu öküzün sırtına bir heybe asar, içine de yaptığı kaşık ve kepçeleri koyup Yesi çarşısına salıverirdi. Kim kaşık ve kepçeden alırsa ücretini heybenin gözüne bırakırdı. Mâl alıp da ücretini vermeyen olursa, öküz o kimsenin peşini bırakmaz, nereye gitse peşinden o da giderdi. Adam ücreti heybeye koyma-dıkça o kimsenin yanından ayrılıp başka yere gitmezdi. Akşam olunca da Ahmed Yesevî'nin evine gelirdi.

***

Hârezm'in Urgenc şehrinde İmâm Mervezî (bazı kaynak-larda Mergazî veya Merâgî) nâmında bir alîm vardı. Ahmed Yesevî hakkında söylenen uygunsuz sözler ona kadar gitmişti. Bu sözlere inanıp kendisini imtihan etmek ve şüphesini gidermek gayesiyle yanına bazı arkadaşlarını alarak yola çıktı. Yesevî'nin her tarafta talebeleri olduğunu, her zamân sohbetinde binlerce kişinin hâzır bulunduğunu öğrenmişti.

"Ben üç bin mesele ezberledim, hepsini ayrı ayrı sorar onları imtihan ederim." diye düşündü. Bu sırada Ahmed Yesevî hazretleri, tekkesinde bulunuyordu. Talebesi Sûfî Muhammed Dânişmend'e:

"Bakar mısın, bize kimler geliyor?” buyurdu. Dânişmend, Mervezî’nin yanındakilerle birlikte ve hâfızasında üç bin mesele ile geldiğini söyledi. Yesevî’nin emri ile Muhammed Dânişmend, o üç bin meseleden binini Mervezî’nin hâfızasından sildi. Sonra Yesevî hazretleri talebelerinden Süleyman Hakîm Ata’ya aynı şekilde emretti. O da öyle yaptı. Mervezî, hâfızasında kalan bin mesele ile Yesi’ye geldi. Hoca Ahmed Yesevî’nin yanına gelip:

"Allah’ın kullarını doğru yoldan ayıran sen misin?” dedi.

Yesevî hiç kızmadı. Karşılık da vermedi.

"Şimdilik üç gün misafirimiz olun, sonra görüşürüz.” buyurdu. Üç gün sonra bir kürsü kuruldu. Mervezî konuşmak için kürsüye çıktı. Ahmed Yesevî Hakîm Ata’ya geri kalan bin meseleyi de silmesini söyledi. Hakîm Ata, Allah Teâlâ’ya duâ etti. Aklındaki bin mesele de silindi. Mervezî, kürsü üstünde bir şeyler konuşmak istedi. Fakat hâfızasında hiçbir meselenin bulunmadığını anladı. Kitap ve defterlerini açıp oradan okumak istedi. Fakat defterindeki yazıların da silinmiş olduğunu gördü. Sayfalar bomboştu. Bu hâli gören Mervezî kusurunu anladı, tevbe etti ve Ahmed Yesevî’ye mürîd oldu. Onun yanında yüksek derecelere ulaştı.

***

Yine bir menkıbeye göre, Yesi şehrine yakın bir yerde Savran diye bir kasaba vardı. Bura halkının çoğu gayr-i müslim olup, Müslümân Yesi halkına ve özellikle Ahmed Yesevî hazretlerine çok düşmandılar. Ahmed Yesevî’nin büyüklüğü, kerâmetleri etrafa yayıldıkça ve ona bağlı olanların sayısı her geçen gün arttıkça Savranlılar ziyâdesiyle rahatsız oluyorlar, Hoca hazretlerine olan düşmanlıkları da artıyordu.

Bir gün Ahmed Yesevî'ye iftira etmek istediler. Bir yere toplandılar. İçlerinden birinin öküzünü getirip mezbahada kestiler. Sadece ayaklarını bıraktılar. Ertesi gün de kadıya gidip şikâyet ettiler. Öküzlerinin çalınıp mezbahada kesildiğini, kanları akarak aceleyle götürüldüğünü, kan izlerini takip ettiklerini ve öküzlerinin Ahmed Yesevî'nin tekkesine götürüldüğünü anladıklarını bildirdiler. Kadı, Ahmed Yesevî'nin tekkesine girip öküzlerini arayabileceklerini söyleyince tekkeye geldiler ve doğruca gece gizledikleri öküzün yanına vardılar. Tam maksatlarına kavuşmuş olduklarını zannediyorlardı ki Yesevî'nin kerâmeti tecellî edip iftirâcıların hepsi bir anda köpek oldular. O öküz etine hücum edip kısa zamanda bitirdiler. Böylece esas hâlleri anlaşılmış oldu.

Dışarıda kalıp bu müthiş manzarayı seyredenler hayret, dehşet ve korku içerisinde Ahmed Yesevî'nin eteklerine yapıştılar. Pişmân olduklarını bildirip affedilmeleri için yalvarmaya başladılar. Yesevî hazretleri merhâmet edip duâ etti. Böylece tekrar eski hâllerine döndüler.

Başka bir menkıbeye göre, bu Savranlılar Hoca Ahmed Yesevî'nin oğlu İbrahim'i öldürmüş ve başını kesip bir havluya sararak Yesevî'ye kavun diye getirmişlerdi.

***

Başka bir menkıbeye göre, Hoca Ahmed Yesevî bir gün dergâhının önünde oturuyordu. Yoldan geçmekte olan bir grup çocuk gördü. Câmiye veya medreseye Kur'ân öğrenmek için giden bu çocuklar mushaflarını bir kılıf içine koymuş ve boyunlarından aşağı sarkıtmışken, içlerinden bir tanesi Kur'ân'a olan saygısından dolayı mushafını başının üzerinde taşıyordu. Ayrıca medreseden evine dönerken hocasının bulunduğu tarafa sırtını dönmemek için geri geri yürüyerek gidiyordu. Bu durumu gören Ahmed Yesevî o çocuğa:

"Oğlum! Hocandan, anne ve babandan izin al, senin dinî eğitimini ben vereyim.” dedi. Çocuk gerekli izinleri alıp Yesevî’nin dergâhına geldi. Uzun yıllar dinî eserler okuyup ilim tahsîl etti, ardından mürîd olup maneviyatta ilerledi. Bu çocuğun adı Süleyman idi.

Bir gün Ahmed Yesevî, Süleyman ve diğer birkaç arkadaşını odun toplamak için kıra gönderdi. Gelen odunlarla yemek pişirilecek ve Dervîşlere, talebelere ve misafirlere ikrâm edilecekti. Çocuklar odun getirirken yolda yağmur yağmaya başladı. Süleyman cübbesini (paltosunu) çıkarıp odunlara sardı. Dergâha geldiklerinde diğer çocukların getirdiği ıslak odunlar yanmazken Süleyman’ın kuru odunları yandı. Bunun üzerine Yesevî:

"Sen ince düşünceli yani hikmetli bir iş yapmışsın. Bundan sonra senin adın Hakîm Süleyman olsun.” dedi. Sonraki yıllarda hocası Ahmed Yesevî’den icazet (diploma) alan ve Bakırgan denen bölgede yerleştiği için Süleyman Bakırganî adıyla da anılan bu zât, daha ziyade Hakîm Ata diye meşhur olmuştur.

***

Ahmed Yesevî, çok sevdiği Hz. Peygamber’in 63 yaşında vefat ettiğini düşünerek kendisi de bu yaşa geldikten sonra yeryüzünde fazla dolaşmak istemedi. Vaktinin çoğunu dergâhında bir yeraltı odası şeklinde oluşturduğu çilehânesinde geçiriyordu. Önde gelen talebelerinden Seyyid Mansûr Ata bu çilehâneye ilk defa indiği zamân gördüğü manzaraya üzüldü. "Şeyhim bu dar yerde sıkıntı içindedir,” diye düşünerek ağlamaya başladı. O sırada gözünden perdeler açıldı, o daracık zannettiği yeri bir ucu doğuda, bir ucu batıda gördü ve içinden geçirdiklerinin yanlış olduğunu anladı.

***

Bir gün Ahmed Yesevî'nin dergâhında birçok mürîd bir araya gelmişti. Ancak burası dar bir yer olduğu için mürîdler çok terlemişler ve ter ortalığa saçılmıştı. Dergâhın alt kısmına bir küp koyup ağzını açtılar. Sızan ter o küpe doluyor ve küpün içinde güzel bir şerbete dönüşüyordu. Sûfîler de bu şerbetten içiyorlardı. Sonradan bu küp, "Aşk Küpü" (Hum-i Aşk) diye meşhur oldu.

Prof. Dr. NECDET TOSUN

Hoca Ahmed Yesevi Külliyatı, S. 18-21
Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2019

Not: Bu e-kitap Şiir Parkı sitesi tarafından ticari olmayan kişisel kullanımımız için yayınlanmakta olup onu bilgisayarınıza indirebilirsiniz ancak kopyalanması, gerçek veya elektronik ortamlarda yayınlanması, dağıtılması, ya da satılması hususu Türkiye Cumhuriyeti yasaları ve uluslararası yasalarla korunmaktadır ve telif hakları temsilcisinin önceden yazılı iznini gerektirir.

www.siirparki.com